

Europska unija

PROJEKT:
PROMICANJE ZAPOŠLJIVOSTI MLADE POPULACIJE
NA GEOGRAFSKI IZOLIRANIM/UDALJENIM OTOCIMA

IPA4.1.5.2.02.01.c07

Ulaganje u budućnost
Projekt sufinancira Europska unija iz
Europskog socijalnog fonda

PROCJENA ZATEČENOG STANJA GLEDE JAVNIH POLITIKA, MJERA I POTICAJA ZA PROMICANJE ZAPOŠLJIVOSTI I SOCIJALNE UKLJUČENOSTI MLADIH NA OTOCIMA

dr.sc. Valerija Barada
Nenad Vakanjac

Nositelj projekta:
DEŠA – Dubrovnik

Projektne partneri:

SVIMA – udruga za razvoj organizacija civilnog društva i civilnih inicijativa

Udruga za održivi razvoj otoka Rave

Obrtničko učilište

Elektrostrojarska škola Varaždin

EU provedbeno tijelo razine 1:

Ured za udruge RH

Vlada Republike Hrvatske
Ured za udruge

EU provedbeno tijelo razine 2:

Nacionalna zaklada za razvoj civilnoga društva

**Sadržaj ovog dokumenta isključiva je odgovornost
udruge DEŠA – Dubrovnik i projektnih partnera.**

Sadržaj

1. Uvod i metodologija/analitički postupci.....	4
2. Pregled javnih politika, mjera i poticaja na EU i nacionalnoj razini	8
2.1. Pravna stečevina/javne politike EU – problematika razvoja otoka.....	8
2.2. Pravna stečevina EU - zapošljivost i socijalna uključenost mladih i relevantni trendovi u Republici Hrvatskoj	14
.....	15
2.3. Relevantne nacionalne strategije i planovi razvoja otoka.....	19
2.4. Relevantne nacionalne mjere/potpore izravno usmjerene na razvoj otoka	22
2.5. Pregled drugih nacionalnih strategija, programa i mjera koje mogu utjecati na zapošljivost i socijalnu uključenosti mladih na otocima	24
3.....	28
Rezultati istraživanja – intervjui s dužnosnicima i fokusne grupe.....	28
3.1. Intervjui s dužnosnicima.....	28
3.2. Fokusne grupe	29
3.2.1. Fokusne grupe s ključnim akterima na otocima	29
3.2.2. Fokusne grupe s mladima na otocima	32
6. Popis izvora i literature	38
7. Prilozi	40
7.1. Protokol intervjua s dužnosnicima	40
7.2. Protokol fokusnih grupa	41
7.2.1. Protokol za fokusne grupe s ključnim akterima na otocima.....	41
7.2.2. Protokol za fokusne grupe s mladima na otocima.....	42

1. Uvod i metodologija/analitički postupci

U sklopu projekta „Promicanje zapošljivosti mlade populacije na geografski izoliranim / udaljenim otocima“ (eng. „*Promoting employability of young population at geographically isolated / remote islands*“) provedena je procjena zatečenog stanja glede javnih politika, mjera i poticaja za promicanje zapošljivosti i socijalne uključenosti mladih na otocima (eng. *Baseline assessment of croatian policies, measures and incentives oriented towards islands' employability and social inclusion of islands' population*).

U procesu pripreme i izrade istraživanja koje je provedeno u svrhu izrade ove procjene zatečenog stanja korišteno je nekoliko metoda i istraživačkih strategija.

Prvi dio istraživanja je bio prvenstveno zasnovan na analizi:

- relevantnih strateških dokumenata/smjernica te drugih relevantnih elementa pravna stečevine EU
- ključnih nacionalnih dokumenata/postojećeg strateški okvir relevantnog za problematiku zapošljivosti i socijalne isključenosti mlade populacije na hrvatskim otocima, odnosno općenito vezano uz relevantne aspekte problematike gospodarske i socijalne kohezije u Republici Hrvatskoj

U pregledu i analizi dokumenata javnih politika i zakonodavstva (vidi poglavlje 2. Pregled javnih politika o otocima i mladima), korištena je metoda analize dokumenata koja implicira pozitivističku teorijsku perspektivu i istraživačku strategiju, što znači da se društvena stvarnost uzima kao objektivna datost koja dopušta izvanjsko empirijsko zahvaćanje (Barada, 2014). Predmet analize te metode jesu dokumenti koji u kontekstu sociološkog pristupa istraživanju predstavljaju tekstove kao izvor podataka za analizu koji su nastali bez intervencije istraživača (Petrić, 2012a). Ovi se tekstovi poimaju kao društvene činjenice, što znači da su društveno organizirane i da se njihovom izvanjskom analizom mogu utvrditi elementi koji su važni za analizu društvenog fenomena koji se istražuje (Petrić, 2012a prema Atkinson i Coffey, 1997). U slučaju prikaza javnih politika korištenih u ovom izvještaju, kao jedinica analize su zahvaćene aktualne politike kojima je pristupljeno kao samostalnoj društvenoj stvarnosti, na sustavan način. Shvaćene su kao vlastiti kontekst koji stvara institucionalni i legislativni okvir koji se može, premda ne mora, izravno prelijevati na neposredno iskustvo života na otocima. Zapravo se radi o nadnacionalnoj i nacionalnoj razini relevantnih dokumenata koji se tiču zapošljavanja i strategije razvoja otoka u Hrvatskoj. Diskrepancija između tog okvira i onoga što je utvrđeno na samom terenu na otocima, predstavlja kritičko i analitičko polazište u interpretaciji rezultata intervjua i fokusnih grupa.

Slijedom navedenog rezultati prvog dijela istraživanja:

- definiraju ključne pojmove/terme vezane uz koncept zapošljivosti i povezane problematike socijalne isključenosti mlade populacije - na temelju uobičajenih standarda Europske unije (u daljnjem tekstu EU) za tumačenje istih pojmova/termina
- pružaju osnovni pregled relevantnih javnih politika, mjera i poticaja na županijskoj i nacionalnoj razini, uključujući i osvrt glede: (i) relevantnog EU strateškog okvira te (ii) primjera dobre prakse iz pojedinih zemalja članica EU
- ističu najočitiije nedostatke javnih politika/manjak učinkovitosti u provedbi relevantnih mjera i poticaja na temelju dostupnih podataka/informacija
- procjenjuje da li uopće i u kojoj mjeri hrvatski operativni programi za korištenje EU strukturnih fondova (Europski socijalni fond, Europski fond za regionalni razvoj) specifično adresiraju problematiku zapošljivosti i socijalne uključenosti mlade populacije koja živi na geografski izoliranim/udaljenim otocima
- identificira primjere dobre prakse na europskoj, nacionalnoj i regionalnoj/županijskoj razini, poglavito konkretne projekte koji su financirani putem EU fondova/programa ili iz drugih međunarodnih i izvora

Drugi dio istraživanja je bio prvenstveno zasnovan na temeljitijem rasvijetljavanju fenomena života mladih na dalmatinskim otocima. Isti dio je bio kvalitativne naravi. Temeljem tog drugog dijela istraživanja, pripremljeno je i kvantitativno istraživanje, točnije priređen je upitnik kojim se namjeravalo zahvatiti širu populaciju mladih na otocima četiri dalmatinske županije (Zadarska, Šibensko-kninska, Splitsko-dalmatinska i Dubrovačko-neretvanska).

U metodološkom smislu, glavninu drugog dijela istraživanja čine intervjui i fokusne grupe koje su provedene u periodu od travnja do srpnja 2014. godine. Radi se o terenskom dijelu istraživanja o zapošljivosti mladih na geografski udaljenim / izoliranim otocima. Intervjui su provedeni u Dubrovniku i Zadru, a fokusne grupe na četiri otoka u tri dalmatinske županije: otoci Mljet i Korčula (Dubrovačko-neretvanska županija), otok Vis (Splitsko-dalmatinska županija) i otok Rava (Zadarska županija). S obzirom da je analiza dokumenata shvaćena kao institucionalni i legislativni okvir, u intervjuiima su zahvaćene osobe na upravnim i izvršnim pozicijama zaduženima za otoke. S tim je osobama razgovarano u Dubrovniku i Zadru, svojevrsnim namjernim uzorkovanjem maksimalne varijacije čime se izbjegava pristranost u iskazima sugovornika samo iz jednog konteksta. Uz to, u Dubrovniku je razgovarano s predstavnikom Dubrovačko-neretvanske županije, a u Zadru s predstavnicom Gradske Uprave grada Zadra, zadužene za otoke zadarskog arhipelaga. Štoviše, grad Zadar u svojim administrativnim granicama obuhvaća i neke otoke (Rava, Molat, Olib, Ist, Mali Iž, Veli Iž, Premuda, Silba). U Dubrovniku je razgovarano i s predstavnikom Hrvatskog zavoda za zapošljavanje koji provodi aktivne mjere zapošljavanja. Intervjui su provedeni u sljedećim terminima.

Mjesto	Datum	Osoba
Dubrovnik	7. svibnja 2014.	županijska razina, osoba zadužena za otoke
Dubrovnik	7. svibnja 2014.	predstavnik Hrvatskog zavoda za zapošljavanje
Zadar	31. srpnja 2014.	gradska razina, osoba zadužena za otoke

S osobama na upravnim i izvršnim razinama provedeni su tzv. ekspertni intervjui u kojima se dolazi do specijalističkog znanja sugovornika za pojašnjavaње istraživačkih problema (Bogner, Littig i Menz, 2009: 2). Ovom vrstom intervjua se dolazi do podataka, ali i do tzv. ekspertnog znanja i analiza o istraživanoj temi (Froschauer i Lueger, 2009: 221-222.). Uzorkovanje je bilo kriterijsko, jer sugovornici zadovoljavaju kriterij ekspertize u zadanom polju (Miles i Huberman, 1994: 28). Utvrđeno je koje se osobe nalaze na ključnim upravnim i izvršnim mjestima, te su s njima provedeni polustrukturirani intervjui. Korištena je postpozitivistička istraživačka strategija koja omogućava pristup društvenoj stvarnosti kao objektivnoj, ali postoji i prostor za subjektivne interpretacije. Intervjuirane su osobe muškog i ženskog spola, ali se to zbog povjerljivosti podataka ne iznosi. Iako ekspertni intervjui po definiciji dopuštaju korištenje identiteta sugovornika koji govore iz profesionalne, a ne osobne pozicije, odlučeno je da je identitet ipak zaštititi jer se htjelo doći do ekspertnih informacija i stručnih analiza položaja otoka, što ponekad traži nešto osobnije, kritičke stavove. Korištena je metoda polustrukturiranih intervjua koja omogućava ispitivanje unaprijed određenih tema uz ostavljanje prostora intervjuiranim za šire objašnjavaње otvorenih tema i razvijanje njihovih vlastitih ideja (Denscombe, 2004: 167). Intervjui su snimani diktafonom, a na početku razgovora su sugovornici upoznati s etičkim odredbama provođenja ovakvog tipa intervjua (vidi 7.2.3. Suglasnost za sudjelovanje u istraživanju). Rečeno im je da se u bilo kojem trenutnu mogu povući iz istraživanja. Zvučni zapisi su adekvatno pohranjeni. Tijekom analize intervjua pristupljeno im je kroz ključne teme koje su se otvarale tijekom razgovora te analize koje su eksperti ponudili.

Fokusne grupe su provedene na sljedećim otocima: Vis, Mljet, Korčula, Rava. Na svakom od otoka održane su po dvije fokusne grupe s različitim ciljanim skupinama. U jednoj su bili mladi ljudi s otoka, dok su u drugoj fokusnoj grupi sudjelovali ključni dionici javnog i poslovnog života s otoka. Na taj se način željelo triangulirati podatke kako bi se socijalni fenomen zapošljivosti osvijetlio iz pozicije svih uključenih aktera: onih koji se zapošljavaju i oni koji imaju prilike i zaduženja stvarati uvjete za zapošljavanja. Odabirom otoka zahvaćeni su oni od prometno izoliranih i slabo naseljenih (Rava), do relativno dobro naseljenih (Korčula). I u ovom se slučaju radi o pristupu maksimalne varijacije, od manjih, preko srednje velikih, do naseljenijih otoka. Fokusna grupa kao metoda je vrsta grupnog intervjua na kojemu se sudionici usmjeravaju (fokusiranju) na određenu temu i tako istražuju različita mišljenja o toj temi (Petrić, 2012b). Interakcija među sugovornicima je poželjna, a čak se i potiče, jer se na taj način dolazi do dodatnih razina mišljenja i interpretacija. U ovom tipu intervjua sudjeluje ograničeni, mali broj ljudi kako bi se istražili stavovi, percepcije, osjećaji i ideje i istraživanoj temi (Petrić, 2012b), tako da u pristupu kombinira postpozitivistički i interpretativni teorijsko-strateški ulaz.

Fokusne grupe na Visu su održane 16. i 17. travnja 2014. godine s ukupno 11 sudionika. Na Mljetu su održane 8. i 9. svibnja 2014. godine s ukupno 14 sudionika, a na Korčuli 12. svibnja 2014. godine s ukupno 10 sudionika. Na otoku Rava fokusne grupe su održane 10. srpnja 2014. godine, a ukupno je sudjelovalo 10 sugovornika. Na fokusnim grupama je ukupno sudjelovalo 45 sugovornika. Pregledno fokusne grupe su provedene u sljedećem ritmu:

Mjesto	Datum	Vrsta populacije	Broj sudionika
Vis (grad Vis)	16. travnja 2014.	Mladi	3
Vis (grad Vis)	17. travnja 2014.	Ključni akteri	10
Mljet (Babino Polje)	8. svibnja 2014.	Mladi	7
Mljet (Babino Polje)	9. svibnja 2014.	Ključni akteri	9
Korčula (grad Vela Luka)	12. svibnja 2014.	Ključni akteri	6
Korčula (grad Vela Luka)	12. svibnja 2014.	Mladi	4
Rava (Mala Rava)	10. srpnja 2014.	Ključni akteri	5
Rava (Mala Rava)	10. srpnja 2014.	Mladi	5
UKUPNO SUDIONIKA			49

Dva načina uzorkovanja su korištena: namjerno, kriterijsko i snježna gruda. Za fokusne grupe do ključnih dionika se došlo namjernim, kriterijskim uzorkovanjem, jer su sudionici morali zadovoljavati kriterij da na profesionalan ili institucionalan način sudjeluju u javnom i poslovnom životu otoka. U odabiru ovih sugovornika korišteni su tzv. gate-keeperi, čuvari ulaza u zajednicu u obliku predstavnika projektnih partnera iz nevladinih udruga na istraživanim otocima koji su prepoznali i pozvali ključne dionike. U odabiru mladih za fokusne grupe korištena metoda tzv. snježne grude, tako da se krenulo od nekolicine poznanika preko kojih se širio broj pozvanih na grupni intervju. Prepreke u dobivanju mladih sudionika za fokusne grupe se krile u njihovim obrazovnim i radnim obavezama. Naime, mnogi mladi s otoka ili se školuju na kopnu, ili rade u turizmu (dio fokusnih grupa je proveden u predsezoni i na samom početku turističke ljetne sezone). Sve fokusne grupe su snimane diktafonom. Na početku razgovora sudionici su upoznati s etičkim pravilima provođenja ovakvih istraživanja (vidi 7.2.3. Suglasnost za sudjelovanje u istraživanju). Sudionicima je zajamčena povjerljivost podataka, a zvučni zapisi su pohranjeni na primjeren način.

Kao što je razvidno iz pregleda provedbe terenskog dijela istraživanja, fenomen zapošljivosti mladih na otocima je više nego kompleksan. Na strukturnoj i makro razini, zahvaća razinu nacionalnih (i nadnacionalnih) strategija razvoja, dok na mezo razini podrazumijeva županijske uprave, te lokalne gradske uprave, a na mikro lokalnoj razini javne i poslovne aktere u organizaciji otočkog života koji, sam po sebi, ima specifičnosti zatvorenih i malih zajednica. Za populaciju mladih na otocima to čini specifičan amalgam kulturnih i radnih uvjeta koji, pak, predstavljaju iskustvenu razinu istraživanja fenomena zapošljivosti. Upravo zato su u terenskom dijelu istraživanja zahvaćeni raznoliki podaci od onih administrativnih (analiza dokumenata), preko ekspertnih znanja (iz intervjuja) do neposrednih iskustava mladih i ključnih aktera na otocima.

Osim što kompleksnost fenomena zapošljivosti mladih iziskuje slojevit pristup u prikupljanju podataka, on ga traži i u analizi i interpretaciji. Naime, potrebno je koristiti i realizam (postpozitivizam) i interpretativizam na razini istraživačke strategije kako bi se prepoznali i zahvatili svi slojevi istraživanog fenomena, te otkrile sumjerljivosti i razlike ključnih populacija. Kako sve fokusne grupe i intervjui čine gotovo 20 sati zvučnog materijala, uz dvorazinski epistemološki ulaz, analiza se pokazuje dodatno zahtjevnom, a provodila se troetapno: nakon prepoznavanja ključnih tema, određeni su kodovi, koji su povratno grupirani u analitičke teme. U izvještaju su rezultati prikazani po ključnim, analitičkim temama koje su izlučene procesom redukcije u interpretativnom smislu. One se pak promišljaju na epistemološkoj razini koja interpretira i iskustvenu i strukturnu razinu. Obrada podataka je rađena tako da su materijali preslušavani, provjeravani s bilješkama s terena, a određeni dijelovi su transkribirani. Neki citati su uvršteni u sam izvještaj. U analizi se za upravljanje zapisima koristio računalni program NVivo 10 za analizu kvalitativnih podataka.

Rezultati drugog dijela istraživanja su podijeljeni u dvije podgrupe, gdje se u prvoj nalazi pregled nalaza iz intervjua s osobama na upravnim i izvršnim pozicijama zaduženima za razvoj otoka (gradska i županijska razina, te zapošljavanje). Ovi rezultati predstavljaju svojevrsnu poveznicu između legislativne i institucionalne razine dobivene analizom dokumenata s jedne strane, te rezultatima s fokusnih grupa provedenih na otocima s druge strane. Nosivi dio izvještaja jesu rezultati s provedenih fokusnih grupa na otocima koji su bili predmetom projekta. Uz predstavnike mlade populacije s otoka, razgovarano je i s ključnim akterima na otocima, odnosno osobama koje – opet – institucionalno posreduju mogućnost društvenog razvoja na otocima. Ovim pristupom zahvaćeni su različiti slojevi socijalne realnosti, koji obuhvaćaju i institucionalni kontekst, ali i neposredno iskustvo aktera na otocima kako bi se razumjelo fenomen zapošljivosti mlade populacije na geografski udaljenim i/ili izoliranim otocima Dalmacije. Izvještaj je zaokružen zaključkom, a u prilogu su doneseni i istraživački instrumenti korišteni tijekom provedbe intervjua i fokusnih grupa.

2. Pregled javnih politika, mjera i poticaja na EU i nacionalnoj razini

2.1. Pravna stečevina/javne politike EU – problematika razvoja otoka

Problematika razvoja europskih otoka je na EU razini primarno definirana kroz regionalnu politiku EU-a, odnosno kohezijsku politiku EU-a čiji je sastavni dio 2013. godine postala i teritorijalna kohezija.

U osnovnim crtama, regionalna politika EU je investicijska politika. Njome se potiče stvaranje radnih mjesta, konkurentnost, gospodarski rast, poboljšana kvaliteta života i održivi razvoj. Ova ulaganja podržavaju strategiju Europa 2020. Regionalna politika izraz je i solidarnosti EU-a s manje razvijenim zemljama i regijama koncentrirajući sredstva na područja i sektore u kojima mogu napraviti najveće razlike. Cilj regionalne politike smanjenje je značajnih gospodarskih, socijalnih i teritorijalnih razlika koje još uvijek postoje među europskim regijama. U razdoblju od 2014. do 2020. godine, EU će uložiti ukupno 351 milijardi eura u europske regije. Sredstvima se, na primjer, pomaže:

- potaknuti mala i srednja poduzeća,
- podržati istraživanje i inovaciju,
- uložiti u čišći okoliš,
- poboljšati pristup digitalnoj tehnologiji,
- razviti nove proizvode i metode proizvodnje,
- podržati energetske učinkovitost i borbu protiv klimatskih promjena,
- poticati obrazovanje i vještine,
- poboljšati prometne veze s udaljenim regijama.

Što se tiče kohezijske politike EU-a, od 1986. godine glavni cilj kohezijske politike je promicanje i jačanje gospodarske i socijalne kohezije. Kohezijska politika Europske unije u razdoblju 2014-2020 nastoji doprinijeti europskoj Strategiji EUROPA 2020 za pametan, održiv i uključiv rast. Ugovorom iz Lisabona i novom strategijom predstavljena je treća dimenzija: teritorijalna kohezija koja se ostvaruje primjenom integriranog pristupa koji polazi od lokacije. O toj temi vode se rasprave od ranih devedesetih godina prošlog stoljeća, a sa svakom novom zemljom koja pristupi EU-u sve je veća potreba za posvećivanjem pažnje razvoju europskog područja. Glavna pitanja su pri tome kako je moguće:

- kapitalizirati prednosti svakog državnog područja kako bi ona mogla najbolje doprinijeti održivom i ujednačenom razvoju cijelog EU-a?
- upravljati koncentracijama? Gradovi imaju i pozitivan i negativan utjecaj – istovremeno povećavaju inovacije i produktivnost kao i zagađenje i socijalnu isključenost.
- bolje povezati državna područja? Ljudi bi trebali moći živjeti gdje god žele, imati pristup javnim službama, učinkovitim prijevozom, pouzdanim energetske mrežama i širokopojasnom internetu na cijelom državnom području.
- razviti suradnju? Učinci klimatskih promjena i gustoće prometa ne zaustavljaju se na tradicionalnim administrativnim granicama, stoga su potrebni novi oblici suradnje među zemljama i regijama.
- poticati povezivanje urbanih i ruralnih područja.

Zelenom knjigom o teritorijalnoj koheziji (EU, 2008) pokrenut je proces opsežnog savjetovanja koji se danas nastavlja redovnim programskim inicijativama EU-a. Osnovna intencija EU u nadolazećem razdoblju je daljnje poboljšanje teritorijalne koheziju kroz:

- promicanje funkcionalnog pristupa integriranom razvoju državnih područja kao prostora u kojem građani žive
- podupiranje politike prilagođene lokalnim potrebama putem međusektorske koordinacije politika i upravljanjem na više razina – lokalnoj i europskoj
- poticanje suradnje među državnim područjima u cilju jačanja europske integracije
- unaprjeđenjem znanja o državnim područjima kako bi se njihov razvoj usmjerio.

Jedna od ključnih programskih inicijativa EU-a koja, između ostalog, adresira i problematiku razvoja europskih otoka je *European Spatial Planning Observation Network* (u daljnjem tekstu: ESPON). U programu ESPON sudjeluju države članice EU (od 2014. godine i Republika Hrvatska), četiri partnerske

države (Island, Lihtenštajn, Norveška i Švicarska) te akademske institucije na europskoj razini (*Association of European Schools of Planning - AESOP, European Regional Science Association - ERSA, Association of European Geographical Societies - EUGEO, European Council of Town Planners - ECTP, Regional Studies Association - RSA, European Council of Landscape Architecture Schools - ECLAS, International Geographical Union-IGU*).

Zadaća programa ESPON je ojačati učinkovitost europske kohezijske politike kao i ostalih sektorskih politika i programa pomoću Europskih strukturnih i investicijskih fondova (u daljnjem tekstu ESI fondovi). Osnovne strateške odrednice ovog EU programa su:

- pridonijeti jačanju korištenja prostornih podataka u razvoju politika i programa vezanih uz kohezijsku politiku EU (ekonomska, socijalna i teritorijalna kohezija) kako na razini EU tako i u državama članicama i regijama EU
- implementirati primijenjena istraživanja i analize koji će dati nove pokazatelje i olakšati prijenos znanja u političkim procesima stvaranjem prostornih podataka pojedine države koji bi dali potporu razvoju politika na svim razinama
- pratiti glavne europske teritorijalne trendove, mogućnosti i izazove te osigurati analitičke alate kako bi se prostornim podacima i iskustvom sa razine EU aktivno pridonijelo relevantnim procesima politika i političkih rasprava, kao i stvaranju teritorijalne strategije
- osigurati učinkovitu, pravodobnu i brzu komunikaciju, postići maksimalni doseg i primjenu svih potencijalnih dionika, te omogućiti kontinuiranu koordinaciju i suradnju sa širokim spektrom ciljanih institucija na svim razinama i ESI programima.

ESPON promiče i potiče europski razvoj i suradnju teritorijalne dimenzije politike kroz osiguranje podataka, prijenos i stjecanje znanja i to svih razina uprave kao i ostalih provoditelja politika. Prostorni podaci kojima se bavi ESPON namijenjeni su prvenstveno kreatorima politika s teritorijalnom dimenzijom na svim razinama te tijelima koja provode programe financirane pomoću ESI fondova u izradi izvješća. Sekundarne ciljne skupine ESPON programa su organizacije koje promiču različite regionalne i urbane interese na EU razini, stručnjaci i sudionici u sustavu upravljanja iz više razina, javni službenici i planeri regionalne i lokalne razine i šireg područja, akademska zajednica, istraživači i studenti kao budući donositelji odluka, privatni sektor i šira europska javnost. ESPON se financira sredstvima Europskog fonda za regionalni razvoj (ERDF) e iz doprinosa država članica i partnerskih država. Doprinosa ESPON-a Strategiji Europa 2020 i potpora gospodarskoj, socijalnoj i teritorijalnoj koheziji, leži u sposobnosti da prepoznaje stvarne potrebe i surađuje sa ključnim ciljnim skupinama u kreiranju i provedbi politika. Podaci o prostoru će podržati integrirane pristupe temeljene na mjestu i omogućiti šire europsko vrednovanje pojedinih regija, gradova i većih teritorija, što može pomoći u definiranju i istraživanju novih mogućnosti za razvoj i rast.

Kroz prethodne programe ESPON 2006 i ESPON 2013 značajno je unaprijedio europsko znanje i bazu dokaza vezanih uz teritorijalni razvoj, teritorijalne strukture, trendove, perspektive i utjecaje politika. Jedan od programskih prioriteta programa ESPON 2006 i ESPON 2013 je bio i razvoj europskih otoka koji je primarno adresiran kroz višegodišnji projekt/ciljanu analizu „*EUROISLANDS: The Development of the Islands – European Islands and Cohesion Policy*“ (u daljnjem tekstu EUROISLANDS). Osnovni cilje projekta EUROISLANDS je bio:

- uspostaviti odgovarajući referentni radni okvir i paket strateških preporuka/preporuka za donošenje javnih politika vezanih uz održivi razvoj europskih otoka u kontekst jedinstvenog EU tržišta, uključujući osiguravanje jednakih uvjeta i prigoda u odnosu na druge „nehendikepirane“ regije.

Osnovna pretpostavka je bila da je većina europskih otoka ima slabije razvojne rezultata u odnosu na njihove druge nacionalne teritorije (kontinentalne teritorije) sa prosječnim BDP-om per capita od samo 79,2% od relevantnog prosjeka na EU razini.

Pri tome je projekt EUROISLANDS uspostavio specifičnu klasifikaciju europskih otoka s obzirom na veličinu njihove populacije:

Kategorija	Veličina populacije	Primjeri (nazivi otoka na engleskom jeziku)
vrlo veliki otoci	više od 500.000 stalnih stanovnika	Cyprus, Mallorca, Kriti, Sardegna, Sicilia
veliki otoci	između 100.000 - 500.000 stalnih stanovnika	Corse, Malta, Kerkyra, Wight, Ibiza
otoci srednje veličine	između 10.000 - 100.000 stalnih stanovnika	Bornholm, Saint Martin, Samos, Naxos, Lipari, Faeta Aland, Menorca
mali otoci	između 2.000 - 10.000 stalnih stanovnika	Nordernay, Formentera, Ikaria, Lampedusa, Mull
vrlo mali otoci	manje od 2.000 stalnih stanovnika	Juist, Endelave, Lappo, Batz, Amorgos, Anafi, Clare, Stromboli, Ven, Tresco

Slijedom navedenog, postignuti rezultati projekta EUROISLANDS su bili sljedeći:

- povećana svijest na EU razini o specifičnoj problematici otoka koja zahtjeva posebnu pažnju i donošenje konsenzusa uzimajući u obzir strukturne probleme i nejednake mogućnosti europskih otoka
- elaborirane mogućnosti za donošenje relevantnih javnih politika na EU, nacionalnoj i regionalnoj razini koje su koherentne s općim EU politikama te koje podupiru održivi razvoj europskih otoka
- poticati daljnju diskusiju glede EU Teritorijalne agende i promicanje prioriteta vezanih uz problematiku otoka u okviru Strukturnih fondova.

Tako su ključne studije izrađene u okviru projekta EUROISLANDS, između ostalih prioriternih tema, adresirale i problematiku ljudskih potencijala na otocima koja proizilazi iz dominantnog razvojnog modela otoka (mono-gospodarske aktivnosti, sezonsko zapošljavanje, nedostatna razina kompetencija otočana u kontekstu cjeloživotnog učenja, niska razina penetracije inovacijskih i tehnoloških promjena, nedostatak odgovarajuće infrastrukture i sl.).

Okvir 1.

Pregled ključnih zaključaka analiza projekta EUROISLANDS na engleskom jeziku (EPSON, 2011)

The strategies at the EU, national and regional level needs to adapt to islands' specificities and needs the guidelines of the 2020 European strategy. Priorities of such strategies for Islands could be:

a) Quality islands: In spite of the consequences of size and insularity (small market, low accessibility), there are various examples where islands' products based on local resources and know-how are competitive. This success can be extended to services' production such as tourism, instead of consuming the islands' limited resources for a mass activity. New knowledge, innovation and skilled human resources are prerequisite for the success of such a strategy that has to be niche "oriented".

b) Green islands: is a priority linked with the limited natural resources of islands; the strategy lies on reduced use of resources such as water, land, energy and a recycling of waste produced both by enterprises and the local population.

c) Equal opportunities islands: is a priority linked with the goal for equal access of all European citizens to Services of General (Economic) Interest (SGI) -which are a sine qua non condition for quality of life and competitive entrepreneurship- as expressed initially in the European Spatial Development Perspective. The relevance of SGI for economic, social and territorial cohesion is underlined in the Lisbon Treaty (article 14 and protocol 26).

The implementation of such a different strategies for islands requires nevertheless the appropriate policy adaptations at all levels: European, national and regional/ local. In this context, based on the subsidiarity principle of the EU, a set of relevant European policy options may form a European policy framework to

support European islands to tackle their specific situation by responding to the problems arising from their permanent natural or demographic handicaps (i.e. insularity), as well as to utilize the opportunities emanating from their rich natural and anthropogenic environment and cultural heritage. The aim of this European policy framework should be to improve the attractiveness of the islands, giving them the opportunity to compete on an equal footing within the European single market, and finally ensure the sustainability of their development.

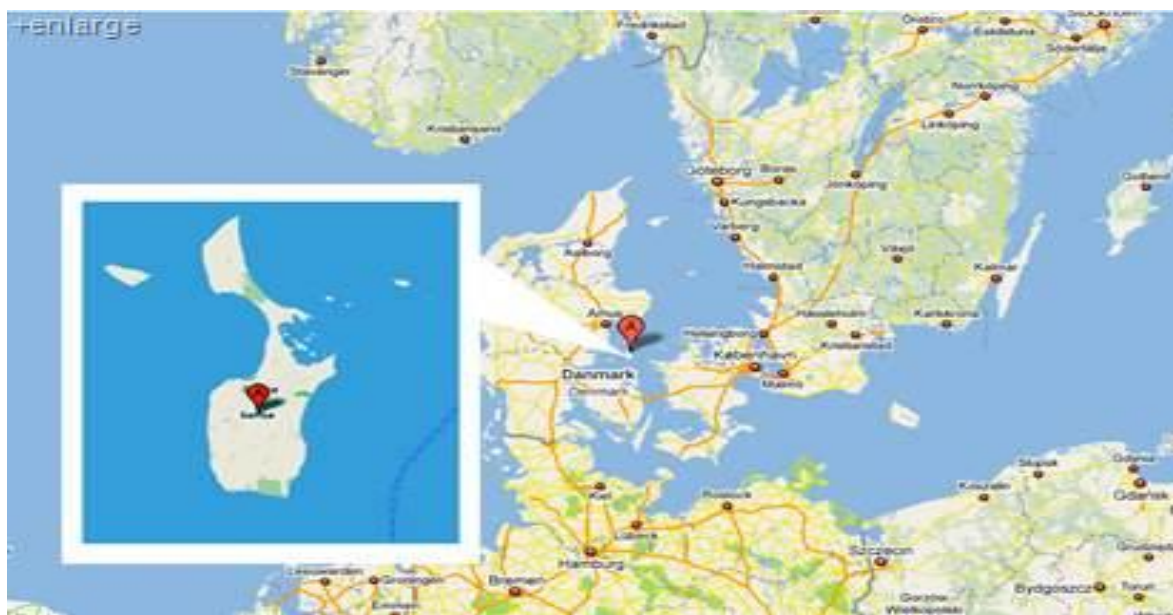
Dodatno, izvješća u okviru projekta EUROISLANDS su identificirala i niz primjera dobre prakse, tj. razvojnih projekata provedenih na otocima koji su u značajnijoj mjeri unaprijedili konkurentnost i atraktivnost pojedinih europskih otoka. Neki od zajedničkih čimbenika uspjeha tih razvojnih projekata su bili sljedeći:

- dobro upravljanje i lokalne/regionalne strategije
- među-regionalno/prekogrančno umrežavanje
- istraživačko-razvojne (*Research & Development*) i inovacijske strukture potrebne za adaptaciju i učinkovito korištenje eksternih inovacija i postojećeg lokalnog know-howa
- nove kompetencije ljudskih potencijala/stanovnika otoka
- dodatno financiranje na europskoj, nacionalnoj i regionalnoj razini.

Okvir 2.

Primjer dobre prakse – profiliranje konkurentnosti, atraktivnosti i ljudskih potencijala otoka Samsø u Danskoj na temelju nacionalnih strategija i učinkovitog korištenja EU fondova

Otok Samsø se nalazi između Danske i Švedske, 9 milja od Jutland poluotoka i dva sata vožnje trajektom od danskog kopna (Hou luke). Ima površinu 114 četvornih kilometara te broji 4.300 stanovnika.

Građani tog otoka uspijevaju svoju zajednicu opskrbiti energijom u potpunosti iz obnovljivih izvora: vjetrenjače, zagrijavanjem na bazi slame, solarnim toplinskim sustavima za proizvodnju električne energije. Dakle, stanovnici ovog danskog otoka iz prirode osiguravaju 100 posto ukupnih potreba za električnu energiju i 75 posto potreba za grijanjem. Ranije su bili potpuno ovisni o uvozu nafte, plina i ugljena.

Na otoku je osnovana i Energetska akademija Samsø (Energiakademiet Samsø, <http://energiakademiet.dk>) koja uključuje centar za istraživanja, konferencijski centar te obrazovno i savjetodavno središte za poslovne i privatne korisnike iz Danske te drugih europskih zemalja. Akademija je žarišna točka oko koje se zajednica aktivirala oko energetske pitanja. Samsø je danas popularna destinacija za političare, istraživače i novinare. Njih oko 2.000 godišnje posjeti otok i Akademiju. Zgrada Akademije izgrađena je po principu zelene gradnje te proizvodi 8.000 kWh godišnje. Europska unija financirala je projekt razvoja Akademije sa 400.000 eura i to u cilju podupiranja prijelaza na niskougljično gospodarstvo u svim sektorima.

Glavni razvojni cilje otoka Samsø je do 2020. godine povećati energetske učinkovitost, izbaciti u potpunosti fosilna goriva iz otočnog prijevoza i postupno napuštati konvencionalna vozila na otoku. U tom kontekstu osnovana je i zadruga za izgradnju tvornice koja će proizvoditi biolin iz poljoprivrednih ostataka. Time će se povećati proizvodnja struje i zadovoljiti preostalih 30% potreba za toplinom. Budući ciljevi otoka su proizvodnja vlastitih transportnih goriva: biodizela, bioetanol ili vodika. Električna vozila već sada mogu napajati strujom iz obnovljivih izvora.

Budući da je Republika Hrvatska pristupila EU u srpnju 2013. godine, ključni dionici/resorne institucije iz Republike Hrvatske nisu sudjelovale u provedbi projekta EUROISLANDS te tako ni hrvatski otoci nisu bili na bilo koji način obuhvaćeni relevantnim analizama, strateškim preporukama te multilateralnim/prekogrančnim projektima koji su proistekli iz gore navedenih preporuka.

Okvir 3.

Primjer dobre prakse - multilateralni/prekogranični projekt na području problematike europskih otoka koji su proistekli iz gore navedenih preporuka (sažeci na engleskom jeziku)

The project SMILEGOV was built on the idea that cooperation between different levels of governance of European islands (i.e. National, regional, local) can have a key role to play towards reaching the 20-20-20 EU goals in the area of energy and climate change.

The role of good multilevel cooperation is identified as one of the key points for consistent (between different levels) and eventually effective sustainable energy planning at local level. Especially, when it comes to island communities this role proves to be crucial for the balanced development of the island, the resources management, the economic growth and the quality of life for the citizens and visitors.

SMILEGOV, based on success stories and close European cooperation will strengthen local capacity and work towards the improvement of multilevel cooperation in European islands aiming to facilitate the implementation of their sustainable energy action plans towards the EU 20-20-20 goals and, subsequently boost sustainable employability of local citizens/islanders.

As for those islands that have not yet been through the sustainable energy planning process towards 2020, capacity building will be offered with the aim to support the island structures and enable them to develop their own planning and energy projects.

For the support of this process, clusters of European islands are set up in the largest part of the European insular regions: The Atlantic (Canaries, Scotland), the Baltic Sea (Denmark, Sweden, Norway, Finland, Estonia) and the Mediterranean (Italy, Malta, Cyprus, Greece). The formation of clusters of islands and the exchange of knowledge at local and regional level, the identification of Strategic Guidelines for overcoming existing barriers through the assistance of advanced islands, as well as the process of learning from the experience of models areas ("learning from the experts") will be the guide for the exploration of this path.

The key outputs accomplished:

- Created clusters of islands working together to overcome multilevel governance barriers in sustainable energy planning and project implementation
- Enhanced effective co-operation between different levels of administration and decision making
- Developed capacity within island authorities to develop and implement Island Sustainable Energy Action Plans (ISEAPs), and sustainable projects with the view to meet their CO₂ reduction targets
- Expanded the number of signatories to the Pact of Islands

2.2. Pravna stečevina EU - zapošljivost i socijalna uključenost mladih i relevantni trendovi u Republici Hrvatskoj

Problematika zapošljivosti mladih na EU razini je primarno regulirana Europskom strategijom zapošljavanja kojom se nastoje otvoriti dodatna i bolja radna mjesta u cijelom EU-u. Potaknuta je strategijom Rasta Europa 2020. Europskom strategijom zapošljavanja stvoren je okvir („otvorena metoda koordinacije“) za podjelu informacija, raspravu i koordinaciju u području politike zapošljavanja država članica. Temeljena je na Godišnjem pregledu rasta (AGS) kojim se utvrđuju prioritete EU-a za predstojeću godinu kako bi se potaknuo gospodarski rast i otvaranje radnih mjesta te započinje godišnji europski semestar kojim se promiče koordinacija nacionalnih vlada u području gospodarske i fiskalne politike.

Tim su postupkom (kojem potporu pruža rad Odora za zapošljavanje) svake godine obuhvaćeni sljedeći koraci:

- Smjernice za zapošljavanje – zajednički prioritete i ciljevi politika zapošljavanja. Predlaže ih Komisija, dogovaraju nacionalne vlade, a donosi Vijeće EU-a.
- Zajedničko izvješće o zapošljavanju (JER) – temeljeno na (a) procjeni stanja zapošljavanja u Europi, (b) primjeni smjernica za zapošljavanje i (c) ispitivanju nacrti nacionalnih programa reformi koje provodi Odbor za zapošljavanje. Izvješće je dio Godišnjeg pregleda rasta, a objavljuje ga Komisija i donosi Vijeće EU-a.
- Nacionalni programi reformi (NRP) – podnose ih nacionalne vlade, a Komisija analizira njihovu sukladnost sa strategijom Rasta Europa 2020. (baza podataka – NRP prije 2011.).
- Preporuke za pojedinu državu – objavljuje ih Komisija, a temeljene su na nacionalnim programima reformi. Kao odgovor na visoku nezaposlenost u Europi Europska komisija u travnju 2012. odredila je mjere za poticanje otvaranja radnih mjesta, tzv. „Paket mjera za zapošljavanje“, koji uključuje i specifične mjere za povećanje zapošljivosti mladih. Jedna od takovih mjera je i Jamstvo za mlade (eng. *Youth Guarantee*) koja predstavlja novi pristup rješavanju nezaposlenosti mladih u okviru kojeg sve osobe mlađe od 25 godina unutar četiri mjeseca od završetka školovanja ili gubitka prethodnog zaposlenja dobivaju kvalitetnu konkretnu ponudu bez obzira na to jesu li prijavljeni na zavod za zapošljavanje ili ne.

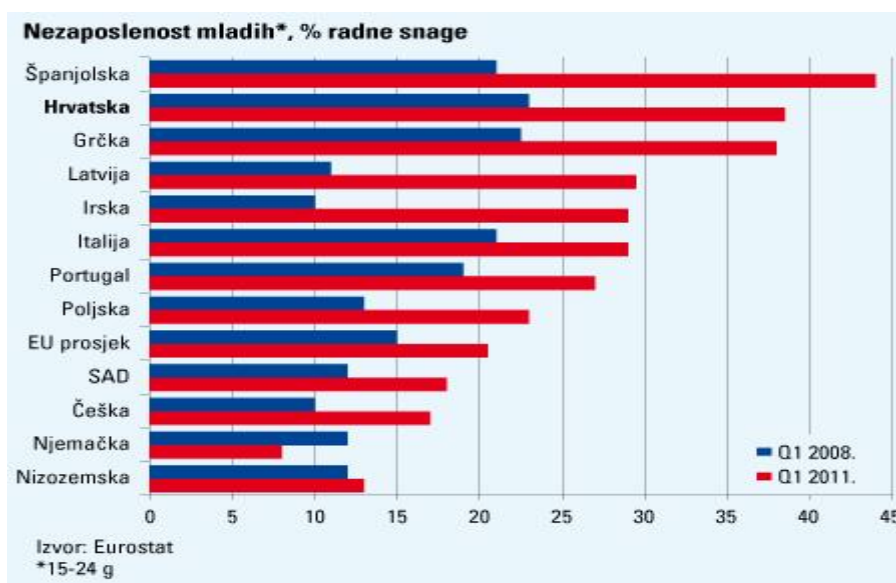
Kvalitetna ponuda podrazumijeva ponudu za posao, praksu, pripravništvo ili za nastavak obrazovanja te mora biti prilagođena pojedinačnim potrebama i situaciji. Države članice EU-a, uključujući Republiku Hrvatsku su prihvatile načela programa Jamstvo za mlade u 2013. godini (Preporuke Vijeća) te trenutačno razvijaju nacionalne planove za provedbu programa Jamstvo za mlade. Jedan od osnovnih ciljeva EU-a promicanje je integracije svih ljudi u društvo. Sustavima socijalne skrbi i potpore uspostavljenima diljem Europe odražava se ta zajednička vrijednost socijalne kohezije. No mnoge skupine ljudi u Europskoj uniji socijalno su isključene, a razlog tomu može biti invalidnost, njihova niska razina kvalificiranosti ili činjenica da žive u zapostavljenim/geografski izoliranim područjima s ograničenim pristupom uslugama. Zapošljavanje je ključni faktor pri promicanju socijalne uključenosti, ali osobe u nepovoljnijem položaju često trebaju opsežnije strategije podrške koje mogu uključivati osobnu podršku usmjerenu i na obitelji.

Promicanje većeg broja i boljih radnih mjesta, podupiranje integracije i sudjelovanja skupina u nepovoljnijem položaju te razvoj inkluzivnog društva dostupnog svima glavni su ciljevi koji se podupiru ulaganjima EU-a. Cilj je velikim dijelom ulaganja Europskog socijalnog fonda (ESF) u razdoblju 2007. – 2013. promicati pristup zapošljavanju i socijalnoj uključenosti raznih skupina. Poseban naglasak stavljen je, između ostalog stavljen i na mlade osobe/mlađe radnike. U ovom segmentu ESF blisko surađuje s Europskim fondom za regionalni razvoj (EFRR) pri financiranju aktivnosti kojima se moderniziraju sustavi obrazovanja i osposobljavanja, smanjivanju broja učenika koji rano napuštaju obrazovanje i promicanju boljeg pristupa kvalitetnom obrazovanju za sve. Istovremeno se sredstva iz tih fondova ulažu i u niz društvenih ustanova, poput obrazovne, socijalne i zdravstvene infrastrukture, koje pridonose jačanju zajednice i svima omogućuju bolji pristup uslugama.

Slijedom ovog kratkog pregleda relevantne EU pravne stečevine, a u kontekstu ove procjene zatečenog stanja u daljnjem tekstu se donose definicije ključnih pojmova:

Zapošljivost (engl. *Employability*, njem. *Vermittlungsfähigkeit*, *Arbeitsfähigkeit*) je stalna konkurentnost pojedinca na tržištu rada s obzirom na potrebna znanja, vještine i sposobnosti koje se traže. Riječ je o potrebi da se stalno zaposlenje zamijeni stalnim razvojem i osiguranjem najnovijih znanja i vještina koje tržište rada zahtijeva, tj. stalnom zapošljivošću. Odgovornost u tome imaju i organizacija i pojedinac. U modernom svijetu rada, koje uključuje različite promjene i restrukturiranja, te općenito veću nesigurnost, sveje manje bitan pojam same zaposlenosti, a sve veće značenje poprima konstrukt zapošljivosti. Trendovi rada pomiču se od cjeloživotnog zaposlenja na istom radnom mjestu ili u istoj organizaciji prema višestrukomijenjanju poslodavaca, poslova, radnih zadataka i svih ostalih elemenata rada. Zapošljivost možemo mjeriti i kroz doživljaj pojedinca o mogućnostima dobivanja novog, jednakog ili boljeg zaposlenja. Kao takva, pozitivno je povezana sa zadovoljstvom životom i samoprocjenom uspješnosti na poslu te s psihološkom dobrobiti i zdravljem.

Problem zapošljivosti, a poglavito nezaposlenosti u Hrvatskoj je akutan od širenja krize 2008. godine. Tako je stopa ukupne registrirane nezaposlenosti za kolovoz 2014. godine iznosila 17,5%¹, dok je nezaposlenost mladih još veća. Hrvatska je u samom vrhu po nezaposlenosti mladih u Europskoj Uniji, zajedno sa Španjolskom i Grčkom. Uz to, Hrvatska bilježi i trend rasta nezaposlenosti mladih. Prema podacima Eurostata², i prije početka krize 2008. godine, Hrvatska je imala veću stopu nezaposlenosti mladih od ostalih zemalja EU, s tim da je nezaposlenost mladih je od 2008. do 2011 godine porasla za 10%.

Nešto recentniji podaci, također Eurostatovi³, također pokazuju na jasan trend porasta nezaposlenosti mladih u Hrvatskoj. Tako je ona 2011. godine iznosila 36,1%, sljedeće godine 43%, a 2013. godine visokih 49,7%. Prosječna stopa nezaposlenosti mladih u Europskoj Uniji je u tom periodu bila 21,4%, 23,% i konačno 23,4.%, iz čega se vidi da je hrvatska stopa gotovo duplo veća. I dok neke zemlje pokazuju zaustavljanje trenda velikog rasta ili čak pad nezaposlenosti mladih, Hrvatska, Španjolska, Grčka, pa i Italija i dalje imaju visoke stope koje nastavljaju rasti.

¹ <http://www.dzs.hr/>

² <http://www.banka.hr/?TabId=102&View=Details&ItemID=70289>

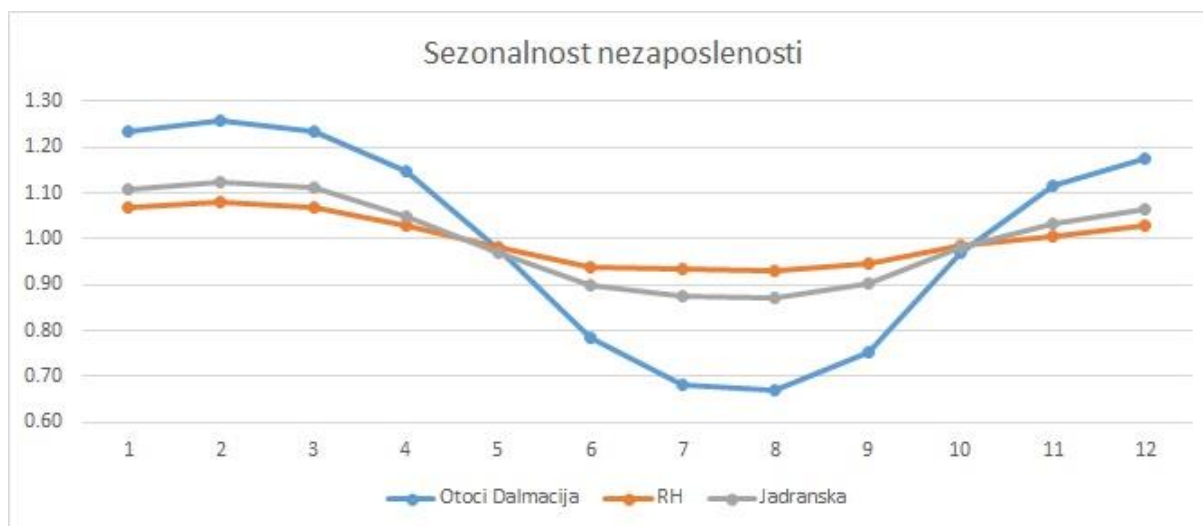
³ http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Unemployment_statistics

	Youth unemployment rate				Youth unemployment ratio		
	2011	2012	2013	2013Q4*	2011	2012	2013
EU-28	21.4	23.0	23.4	23.1	9.1	9.7	9.8
Euro area	20.8	23.1	24.0	23.8	8.7	9.5	9.8
Belgium	18.7	19.8	23.7	23.9	6.0	6.2	7.3
Bulgaria	25.0	28.1	28.4	28.1	7.4	8.5	8.4
Czech Republic	18.1	19.5	18.9	18.9	5.4	6.1	6.0
Denmark	14.3	14.0	13.0	12.8	9.6	9.1	8.1
Germany	8.6	8.1	7.9	7.9	4.5	4.1	4.0
Estonia	22.4	20.9	18.7	19.1	9.1	8.7	7.4
Ireland	29.1	30.4	26.8	25.5	12.1	12.3	10.6
Greece	44.4	55.3	58.3	57.3	13.0	16.1	16.6
Spain	46.2	52.9	55.5	54.9	19.0	20.6	20.8
France	22.6	24.4	24.8	23.7	8.4	8.9	9.0
Croatia	36.1	43.0	49.7	48.6	11.3	12.7	14.4
Italy	29.1	35.3	40.0	41.8	8.0	10.1	10.9
Cyprus	22.4	27.8	38.9	40.8	8.7	10.8	15.0
Latvia	31.0	28.5	23.2	23.9	11.6	11.5	9.1
Lithuania	32.6	26.7	21.9	20.6	9.2	7.8	6.9
Luxembourg	16.4	18.0	17.4	17.2	4.2	5.0	4.0
Hungary	26.1	28.1	27.2	24.8	6.4	7.3	7.4
Malta	13.8	14.2	13.5	13.5	7.1	7.2	7.0
Netherlands	7.6	9.5	11.0	11.4	5.3	6.6	7.7
Austria	8.3	8.7	9.2	9.9	5.0	5.2	5.4
Poland	25.8	26.5	27.3	27.2	8.6	8.9	9.1
Portugal	30.1	37.7	37.7	34.8	11.7	14.3	13.5
Romania	23.7	22.7	23.6	:	7.4	7.0	7.3
Slovenia	15.7	20.6	21.6	19.9	5.9	7.1	7.3
Slovakia	33.7	34.0	33.7	33.5	10.1	10.4	10.4
Finland	20.1	19.0	19.9	20.0	10.1	9.8	10.3
Sweden	22.8	23.7	23.4	22.6	12.1	12.4	12.8
United Kingdom	21.1	21.0	20.5	19.7	12.4	12.4	12.0

: data not available

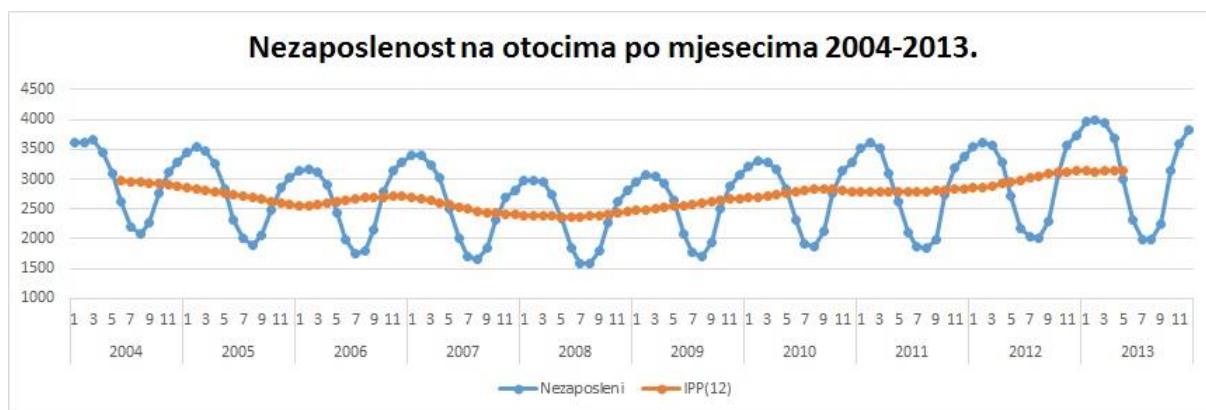
* The quarterly youth unemployment rate is seasonally adjusted.

Dodatne analize pokazuju da je zaposlenost u Hrvatskoj izrazito sezonalna na otocima i u Dalmaciji (Marcelić, 2014). U periodu od 2004. do 2013. godine, kada se usporede otoci i Dalmacija, s cijelom Jadranskom Hrvatskom koju čine svih sedam obalnih županija, te cjelokupnom Hrvatskom, jasno se vidi da su otoci uvjerljivo najsezonalniji po zapošljavanju.

Sljedeći graf (Marcelić, 2014) pak pokazuje kretanje nezaposlenosti na otocima mjesec po mjesec od siječnja 2004. godine do prosinca 2013. godine što je prikazano plavom krivuljom. Narančasta krivulja predstavlja središnji pomični prosjek (*central moving average*) odnosno prosjek od 12 mjeseci za obrađivani period (od siječnja 2004. do siječnja 2005., od veljače 2004. do veljače 2005., itd.). Taj je prosjek stoga manje sklon oscilacijama od čiste mjesečne vrijednosti i upravo je zato dobar za usporedbu s mjesečnim promjenama. Dakle, može se vidjeti kako u ljetnim mjesecima nezaposlenost opada, dok u zimskim raste.

Ovaj je trend godinama vrlo sličan, odnosno pokazuje se da se radi o strukturnoj karakteristici zaposlenosti na otocima.

Prikazani podaci potvrđuju visoku stopu nezaposlenosti mladih, ali i otežanu mogućnost njihova zapošljavanja na otocima. Naime, kako otoci i Dalmacija izrazito ovise o ljetnom, sezonalnom zapošljavanju, mjeseci izvan turističkih djelatnosti u zimskom periodu su izrazito nepovoljni za zapošljivost mladih. Ovakva karakteristika otočkih tržišta rad i gospodarskih uvjeta u pitanje dovode i zakone i nacionalne programe koji ne uspijevaju promijeniti taj sezonalni trend. Zapošljivost mladih na otocima se čini kao širi problem koji bi valjalo obuhvatno zahvaćati zadiranjem i u strukturu organizacije socijalno života na otocima.

Socijalna uključenost (Bejaković, 2010) obično se definira kao afirmativna aktivnost na promjeni uvjeta koji su doveli do socijalne isključenosti, ali se njihovo pobliže određivanje značajno razlikuje u definicijama pojedinih organizacija. *Centre for Economic and Social Inclusion* (<http://www.cesi.org.uk>) definira socijalnu uključenost kao "...proces kojim se nastoji osigurati da svatko, neovisno o svom iskustvu i okolnostima, može ostvariti puni potencijal u životu. Kako bi se postigla uključenost, dohodak i zaposlenost su važni, ali nisu dovoljni. Društvo koje nastoji uključiti sve građane karakteriziraju napori za smanjenom nejednakosti te ravnoteža između individualnih prava i dužnosti povećane socijalne kohezije".

Socijalna uključenost je način ublažavanje i uklanjanja socijalne isključenosti koja je razmjerno trajna, višestruko uvjetovana i višedimenzionalna lišenost pojedinca i obitelji. To podrazumijeva više obilježja. Prvo, da isključeni ne sudjeluju u raspodjeli društvenih dobara, koje definiramo kao kombinaciju institucionalnih (mogućnost školovanja, pristup zdravstvenim i socijalnim uslugama), kulturnih (oblikovanje identiteta, konzumiranje kulturnih proizvoda), socioekonomskih (zaposlenost, kupovna moć) i međuljudskih odnosa i resursa (razmjena emocija). Drugo, opisano nesudjelovanje nije privremeno, već ima obilježja trajnog stanja (izlaz iz nepovoljne situacije nije lako ostvariv i dostupan). I treće, nesudjelovanje u raspodjeli društvenih dobara nije nužno posljedica osobnih nedostataka isključenih osoba, njihove lijenosti, nezainteresiranosti, nesposobnosti ili drugih mana. Isključenost je najčešće uzrokovana strukturalnim čimbenicima ili, točnije, institucionaliziranim nejednakostima poput nejednakih obrazovnih prilika.

Pristupi socijalnoj isključenosti u sklopu zemalja Europske unije (EU) uglavnom se naslanjaju na dvije istraživačke tradicije: anglosaksonsku tradiciju istraživanja siromaštva, koja naglašava utjecaj raspodjele financijskih / materijalnih dobara i „društvenih nagrada“ na socijalnu isključenost (distribucijski aspekti) i francusku (frankofonsku) tradiciju koja ističe utjecaj društvenih veza i odnosa (relacijski aspekti). Distribucijski aspekti uključuju: dohodak, osnovne elemente životnog standarda, tržište rada, obrazovanje, stambene uvjete, zdravlje i rezidencijalni prostor, a relacijski aspekti uključuju: socijalne veze, sudjelovanje u civilnim organizacijama, sudjelovanje u političkom životu i obiteljski život.

Prije sastanka Vijeća Europe održanog u travnju 2000. u Lisabonu, veća pozornost bila je posvećena nezaposlenosti – pogotovo dugotrajnoj – kao najznačajnijoj odrednici siromaštva. Nakon spomenutog sastanka prihvaćen je širi pristup odrednicama socijalne isključenosti, a više je naglašeno i nastojanje da socijalna politika postane ravnopravna s ekonomskom, monetarnom i financijskom politikom. Ujedno je jasno

pokazano da siromaštvo i socijalna isključenost nisu isključivo pod utjecajem razine gospodarske razvijenosti nego da na njih podjednako snažno utječu i mnogi drugi čimbenici među ostalim društvene vrijednosti, institucionalno okruženje, demografsko stanje i kretanja u zajednici, prihvaćena razina solidarnosti i slično. Posebna je važnost vezana uz isticanje i razmatranje nenovčanih i materijalnih odrednica socijalne isključenosti jer su marginalizirane osobe često isključene iz mogućnosti, odabira i životnih prilika.

Općenito se socijalna isključenost odnosi na nesudjelovanje u društvu pri čemu se naglašava višedimenzionalna, višeslojna i dinamična priroda problema. Definicije koncepta su raznovrsne, ali pritom dijele sljedeća zajednička obilježja:

(1) Nedostatak sudjelovanja. Protagonisti se razlikuju prema tome koji aspekti društva su bitni i na čemu se temelji odgovornost za nesudjelovanje. Većina se slaže da je isključenost pitanje stupnja (razine), jer pojedinci mogu sudjelovati u većoj ili manjoj mjeri, a to ovisi o društvu o kojem se radi.

(2) Višedimenzionalnost. Socijalna isključenost obuhvaća dohodovno siromaštvo, ali je ipak širi pojam, pa se tu javljaju i druge vrste nezavidnog položaja koje mogu ali i ne moraju biti povezane s niskim dohotkom, kao što su nezaposlenost ili slabo samopouzdanje.

(3) Dinamičnost. Javljanje dinamičke analize i zahtjevi nositelja političkih odluka da se istraže uzroci i učinci socijalne isključenosti, stvorili su zanimanje za procese koji dovode do isključenosti, odnosno omogućuju povratak u punopravno sudjelovanje u društvu.

(4) Višeslojnost. Iako pojedinci trpe od socijalne isključenosti, uzroci koji pogoduju njezinom nastanku mogu se javljati na više razina: individualnoj (osobnoj, pojedinačnoj), u kućanstvima, zajednici i institucijama.

Za socijalnu isključenost ključni su relativnost ("za određenje isključenosti bitne su aktivnosti drugih u društvu"), djelovanje ("ljudi su isključeni zbog aktivnosti drugih u društvu"), te dinamički karakter ("ljudi su isključeni jer imaju male šanse u budućnosti).

U kontekstu Republike Hrvatske kao države članice EU, Strategija borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti u republici hrvatskoj (2014. - 2020.) oslanjajući se na istraživanje UNDP-a i iskustvo u provedbi Zajedničkog memoranduma o socijalnom uključivanju (eng. *Joint Inclusion Memorandum*) razlikuje više (višedimenzionalna) područja socijalne isključenosti:

- isključenost s obzirom na ekonomski status (siromašni, nezaposleni, posebice dugotrajno nezaposleni, beskućnici, povratnici i raseljene osobe, migranti, posebice azilanti i stranci pod supsidijarnom zaštitom, osobe koje žive na otocima i u ruralnim predjelima);
- isključenost s obzirom na obiteljsku strukturu (samačka kućanstva, jednoroditeljske obitelji, djeca bez roditeljske skrbi, obitelji s više od dvoje djece);
- isključenost s obzirom na identifikaciju (nacionalne/etničke/rasne/vjerske manjine, spolne i rodne manjine);
- isključenost s obzirom na dob (djeca, mladi i starije osobe i umirovljenici);
- isključenost s obzirom na počinjenje zločina (zatvorenici/e i bivši zatvorenici, dijete i mlađa punoljetna osoba s poremećajima u ponašanju, žrtve zločina, posebice žrtve trgovanja ljudima i žrtve obiteljskog nasilja);
- isključenost s obzirom na obrazovanje (osobe s nižim stupnjevima obrazovanja, mladi koji su prerano prekinuli obrazovanje);
- isključenost s obzirom na zdravstveno stanje (psihički oboljele osobe, osobe zaražene HIV/AIDS-om i hepatitisom C, osobe s problemom ovisnosti o alkoholu, kocki i opojnim drogama, osobe oboljele od genetskih i kroničnih bolesti);
- isključenost s obzirom na invaliditet (osobe s tjelesnim i senzoričkim invaliditetom, osobe s mentalnim/intelektualnim teškoćama).

2.3. Relevantne nacionalne strategije i planovi razvoja otoka

Legislativni i institucionalni okvir razvoja otoka u Hrvatskoj definiran je Zakonom o otocima i Nacionalnim programom razvitka otoka⁴. Zakon o otocima⁵ donesen je 1999. godine, a doživio je nekoliko dopuna i izmjena (Narodne novine 34/99, 149/99, 32/02 i 33/06). Izmjenom iz 1999. godine⁶ detaljno su definirani otoci koji pripadaju u program održivog razvika, a onom iz 2006. godine⁷ dodatno su propisani otoci prema razvijenosti. Zakon o otocima određuje i društveni i gospodarski razvoj otoka, pa donosi odredbe o prometnom povezivanju otoka, o lovu i ribolovu, o državnim poticajnim mjerama (koje uključuju projekt tzv. Hrvatskog otočkog proizvoda, načine dodjeljivanja kredita otočnim ulagačima uz povlaštene uvjete te naknade za postojeća i nova radna mjesta), zatim se definiraju državni programi razvitka otoka i poticajne (koje uključuju najam zgrada i stanova u državnom vlasništvu na otocima, služnost plodouživanja, prodaja, darovanje i zakup poljoprivrednog zemljišta u državnom vlasništvu na otocima, povlastice u potrošnji vode te naknada za iskorištavanje nafte i plina), također i državne programe razvitka otoka te uspostavljanje otočkog vijeća).

Iz Zakona bi se dalo iščitati kako je zakonodavac i resorno ministarstvo⁸ zahvatilo ključne momente specifičnosti otočkog života, no u iskazima o iskustvima sudionika ovog istraživanja dade se zaključiti kako su mnoge odredbe nedostatne. Primjerice, subvencionirani trajektni promet ipak nije toliko povoljan, posebice ako se radi o svakodnevnim putovanjima zbog posla ili turistički profitabilnijim linijama. Javni promet na otocima je nedostatan, jer je prilagođen isključivo kretanjima školske djece, a otežava i skoro onemogućava kretanje po otoku zbog posla ili nekih drugih socio-kulturnih potreba. Također, broj linija nije optimalan, a neke otočke luke nemaju vezove zaštićene od vremenskih prilika. Što je posebno zanimljivo, međuotočni promet je otežan, a malim brodarima se ne olakšava promet izvan turističke sezone.

Nacionalni program razvitka otoka prihvaćen na prihvaćen na Saboru Republike Hrvatske 28. veljače 1997. prethodio je donošenju zakona i definirao je sljedeća područja: prirodne značajke, stanovništvo i naselja, otočnu baštinu, gospodarstvo, infrastrukturu, zdravstvo, prosvjetu, administrativno-teritorijalni ustroj, posegnuti stupanj razvitka i razvojni potencijal, poticaje otočnom razvitku, te poslove i zadatke republičke i županijske uprave i lokalne samouprave. Za potrebe ovog izvještaja, najvažnije je skrenuti pažnju na pitanja stanovništva, gospodarstvo i zadatke administrativne uprave. Kratkim pregledom demografskih podataka, Nacionalnim se programom utvrđuje stalni pad otočkog stanovništva kao i negativni prirodni prirast. Na dalmatinskim otocima u dobi od 16 do 35 godina ima 13 767 ljudi od ukupno 62 320 stanovnika (Marcelić, 2014). Osim toga, hrvatski otoci su „stari“, odnosno imaju veliki udio starog stanovništva. Podaci pokazuju da su dalmatinski otoci stariji od Kvarnerskih. Ovo sve pokazuje kako je demografska slika otoka značajno nepovoljna.

U dijelu o gospodarstvu, Nacionalni program prepoznaje sljedeće grane: turizam, poljoprivredu, ribarstvo i preradu ribe, promet, brodogradnju, te ostalu industriju i rudarstvo. Poglavlje započinje ovim paragrafom: „Oslonjeno na prirodni okoliš, otočno je gospodarstvo u pravilu jednostavno, a njegova struktura se, uspoređena s onom na kopnu, oduvijek doimala siromašnom. I danas na otocima izostaju cijele djelatnosti, a gospodarske jedinice koje su često jedini predstavnici svojih grana, znaju imati tek desetak radnika.“ (Nacionalni program, str. 15). Na sljedećoj se stranici nastavlja: „Otočna gospodarska struktura i danas je krajnje siromašna. Poljoprivreda je zapuštena, a prevladava turizam za kojim slijede trgovina, brodarstvo i nešto industrije u kojoj su najznatniji remontna brodogradnja, prerada ribe, kamenarstvo, vinarstvo i proizvodnja vinskih destilata“ Nacionalni program, str. 16), pa se zastupljenost otoka u hrvatskom

⁴ U razgovoru s ekspertom iz Zadra, saznalo se da je u tijeku izrada nova strategija.

⁵ http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1999_04_34_706.html

⁶ http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2002_03_32_698.html

⁷ http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2006_03_33_862.html

⁸ U vrijeme donošenja Zakona radilo se o Ministarstvu razvitka i obnove, a sada se radi o Ministarstvu regionalnog razvoja i fondova Europske unije.

gospodarstvu kreće između 5 i 7%. Prepoznaje se da su troškovi prometa na bližim otocima veći za oko 10% nego na kopnu, dok se na udaljenijim otocima taj postotak penje i do 30%. Ovim kratkim prikazom gospodarske prilike na otocima se pokazuju krajnje nepovoljnima, što se potkrepljuje kasnijim podacima o zasebnim gospodarskim granama. Dobiva se dojam oskudnih i siromašnih gospodarstava, premda se u prikazu o preradi ribe dâ vidjeti kako se svojevremeno radilo o gospodarskoj grani koja je znala zapošljavati od 25% do 80% stanovništva određenih otočkih naselja. Iako se radi o dokumentu iz 1997. godine, razvidno je prepoznavanje nepovoljnih prilika s negativnom razvojnom tendencijom.

U završnoj glavi Nacionalnog programa „XI. Poslovi i zadaci državne i županijske uprave i lokalne samouprave“ može se iščitati namjera cjelovitog razvitka otoka s nizom poticajnih mjera, od mješovitog gospodarstva, preko održavanja kulturnih specifičnosti, do znanstveno utemeljenih planova upravljanja, do primjerice održavanja šumskih putova, razvitka telekomunikacija, do učinkovite zdravstvene zaštite. Dalo bi se zaključiti kako se prepoznaje specifičnost i osjetljivost otočkog života, koja se očrtava kao složeni socijalni fenomen od posebne važnosti. Međutim, iskustva sudionika ovog istraživanja upućuju na to da su se negativni trendovi jednostavno nastavili, uz korekciju turizma koji istovremeno donosi napredak u obliku priliva novca i djelomičnog uređenja otoka, ali s druge strane pojednostavljuje i nivelira otočki život, bacajući ga u dublju nerazvojne tendencije u vremenu izvan turističke sezone.

Od 2009. godine Hrvatska ima i Zakon o regionalnom razvoju Republike Hrvatske⁹ (Narodne novine, 153/09) kojim se propisuje stupanj razvijenosti temeljem tzv. Indeksa razvijenosti. U Indeks ulaze sljedeći parametri: prosječan dohodak po stanovniku, prosječni izvorni prihodi po stanovniku, prosječna stopa nezaposlenosti, kretanje stanovništva i udio obrazovanoga stanovništva u stanovništvu od 16 do 65 godina. Izračunava se kao ponderirani prosjek odstupanja standardiziranih vrijednosti ovih pet pokazatelja od prosjeka Republike Hrvatske.

Zakon propisuje da se jedinice područne (regionalne) samouprave razvrstavaju prema indeksu razvijenosti u sljedeće kategorije:

- I. skupinu jedinica područne (regionalne) samouprave čija je vrijednost indeksa razvijenosti manja od 75% prosjeka Republike Hrvatske,
- II. skupinu jedinica područne (regionalne) samouprave čija je vrijednost indeksa razvijenosti između 75% i 100% prosjeka Republike Hrvatske,
- III. skupinu jedinica područne (regionalne) samouprave čija je vrijednost indeksa razvijenosti između 100% i 125% prosjeka Republike Hrvatske,
- IV. skupinu jedinica područne (regionalne) samouprave čija je vrijednost indeksa razvijenosti veća od 125% prosjeka Republike Hrvatske.

Zanimljivije za potrebe ovog izvještaja jest razvrstavanje jedinica lokalne samouprave po stupnju razvijenosti:

- I. skupinu jedinica lokalne samouprave čija je vrijednost indeksa razvijenosti manja od 50% prosjeka Republike Hrvatske,
- II. skupinu jedinica lokalne samouprave čija je vrijednost indeksa razvijenosti između 50% i 75% prosjeka Republike Hrvatske,
- III. skupinu jedinica lokalne samouprave čija je vrijednost indeksa razvijenosti između 75% i 100% prosjeka Republike Hrvatske,
- IV. skupinu jedinica lokalne samouprave čija je vrijednost indeksa razvijenosti između 100% i 125% prosjeka Republike Hrvatske,
- V. skupinu jedinica lokalne samouprave čija je vrijednost indeksa razvijenosti veća od 125% prosjeka Republike Hrvatske.

Temeljem ovog Indeksa, županije koje su zahvaćene projektom „Promicanje zapošljivosti mlade populacije na geografski izoliranim / udaljenim otocima“ su rangirane na sljedeći način¹⁰: Zadarska i Dubrovačko-

⁹ http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2009_12_153_3746.html

¹⁰ <http://www.mrrfeu.hr/>

neretvanska županija su u skupini III, što znači da su to jedinice područne (regionalne) samouprave čija je vrijednost indeksa razvijenosti između 100% i 125% prosjeka Republike Hrvatske, dok se Splitsko-dalmatinska županija nalazi u skupini II, jer ta jedinica područne (regionalne) samouprave ima vrijednost indeksa razvijenosti između 75% i 100% prosjeka Republike Hrvatske. Indeks razvijenosti Zadarske županije je tako 106,39%, Dubrovačko-neretvanske je 120,84%, a Splitsko-dalmatinske je pak 93,75%.

Što se tiče otoka na kojima je provedeno istraživanje¹¹, situacija je prikazana u donjoj tablici¹². S obzirom da nema podataka za Ravu, ilustracije radi su uvršteni podaci za grad Zadar, pod čijom je taj otok administrativnom upravom. Također su dodani rezultati za otok Vir, te Sali na Dugom Otoku u čijoj se blizini nalazi otok Rava. Uvršteni su podaci za grad Vis i Komižu na otoku Visu, te gradove Korčulu i Vela Luku na otoku Korčuli, kao najvažnijim mjestima na tim otocima.

Mjesto na otoku	Indeks razvijenosti	Skupina
Rava	nije općina, nema podataka	
Zadar (grad)	104,04%	IV.
Vir (Zadarska županija)	147,88%	V.
Sali (Dugi Otok)	102,47%	IV
Mljet	99,73%	III.
Korčula	97,58%	III.
Vela Luka	86,94%	III.
Vis	101,81%	IV.
Komiža	86,60%	III.

Iz prethodnog prikaza se može primijetiti da su naselja na otocima koji su dio ovog projekta i istraživanja u III. ili IV. skupini, dok je Vir čak u zadnjoj, najrazvijenijoj skupini. To znači da im se indeks razvijenosti nalazi između 75% i 125% indeksa razvijenosti Republike Hrvatske, s tim da je najmanja vrijednost indeksa Vela Luke od 86,94%, a najveća u Salima od 102,47%. Ukratko, prema indeksu razvijenosti, ovi su otoci razvijeni! Već postoje analize koje ukazuju na nelogičnosti konstrukcije indeksa razvijenosti (Marcelić, 2014, Perišić, 2014), koje zagovaraju kompleksnije analize u procjeni stanja hrvatskih regija. Primjerice, prosječni prihod općina koji može biti i od prihoda vikendica te prijavljivanja takvih stanovnika, može određenu općinu učiniti razvijenom. Upravo je to slučaj s otokom Virom koji uz najbolji indeks razvijenosti, nema osnovnu školu. Realnost hrvatskih otoka se može iščitati jedino pristupom koji u obzir uzima složene demografske i ekonomske pokazatelje, kao i socio-kulturne karakteristike kako se ne bi zamaglili uvjeti otočkog života, što indeks razvijenosti na neki način čini.

2.4. Relevantne nacionalne mjere/potpore izravno usmjerene na razvoj otoka

Republika Hrvatska u hrvatske otoke prosječno godišnje ulaže više od 1,2 milijarde kuna u izgradnju potrebne temeljne infrastrukture, subvencije i potpore kroz različite mjere, uključujući:

- Poticanje otočnog javnog prijevoza
- Poticanje otočnog javnog cestovnog prijevoza
- Razvoj jadranskih otoka
- Poticanje otočnog gospodarstva
- Hrvatski otočni proizvod
- Potpore otočnim udrugama
- Subvencija cijene vode.

Jedna od mjere koja je relevantnija u kontekstu ove procjene zatečenog stanja je **Poticanje otočnog gospodarstva – Državne potpore male vrijednosti otočnim poslodavcima za očuvanje radnih mjesta**. Dodjela državne potpore male vrijednosti otočnim poslodavcima ima za cilj pomoći poslodavcima u smanjenju troškova poslovanja, a time i stvoriti uvjete za očuvanje postojećih radnih mjesta. Dodjela potpore omogućava lakše zapošljavanje novih djelatnika, unapređenje poslovanja i razvoj otočnog gospodarstva. Potpora se dodjeljuje temeljem članka 26. Zakona o otocima i Uredbe o uvjetima, kriterijima, visini i načinu ostvarivanja prava dodjele državne potpore male vrijednosti otočnim poslodavcima za očuvanje radnih mjesta (NN 77/06 i 66/07). Otočni poslodavci mogu ostvariti najveći iznos potpore do 200.000 EUR-a (bruto iznos), izraženo u kunsjoj protuvrijednosti sukladno srednjem tečaju Hrvatske narodne banke na dan isplate/a, tijekom bilo kojeg razdoblja od tri fiskalne godine, uključujući sve državne potpore i državne potpore male vrijednosti.

Korisnici potpora su otočni poslodavci, odnosno fizičke osobe–obrnici i pravne osobe koje imaju sjedište na otocima i koji svoju djelatnost obavljaju na otocima. Korisnici potpora mogu ostvariti potpore pod sljedećim uvjetima:

- da imaju sjedište na otocima
- da obavljaju djelatnost na otocima
- da radnici koje zapošljavaju imaju prebivalište na otocima,
- da radnici koje zapošljavaju rade kod istog Korisnika potpora najmanje dvanaest mjeseci bez prekida do trenutka podnošenja Zahtjeva
- da udio vlasništva Republike Hrvatske, jedinice regionalne (područne) samouprave i jedinice lokalne samouprave u strukturi vlasništva Korisnika potpora nije veći od 50%
- da nisu financijske institucije (banke, osiguravajuća društva, štedno-kreditne zadruge i slično).

Kriteriji za ostvarivanje prava na potpore su: broj zaposlenih radnika te obavljanje specifičnih djelatnosti na otocima prve skupine, odnosno druge skupine – djelatnosti su jasno definirane u okviru godišnjih poziva.

Korisnici potpora na otocima prve skupine imaju pravo na potpore u iznosu od 100% jedne prosječne isplaćene mjesečne bruto plaće koju isplaćuje Korisnik potpora, bez doprinosa na plaću. Korisnici potpora na otocima druge skupine imaju pravo na potpore u iznosu od 50% jedne prosječne isplaćene mjesečne bruto plaće koju isplaćuje Korisnik potpora, bez doprinosa na plaću.

Što se tiče konkretnih brojki i rezultata, tako je npr. 2012. godine s 8 milijuna potpora otočnim poslodavcima potpomognuto je poslovanje njih 157 čime se pridonijelo opstanku 2.486 radnih mjesta. Uvidom u postojeću dokumentaciju/podatke te na temelju razgovora s relevantnim djelatnicima Ministarstva regionalnog razvoja i fondova Europske unije čini se da ne postoje sveobuhvatnije/sustavnije evaluacije i istraživanja glede provedbe mjere Poticanje otočnog gospodarstva pa se značajniji/dugoročniji učinci iste u kontekstu zapošljivosti mladih osoba na otocima i njihove povezane socijalne uključenosti mogu procjenjivati samo intuitivno.

Druga mjera koja je relevantnija u kontekstu ove procjene zatečenog stanja **Potpora otočnim udrugama**. Svaka udruga koja je registrirana, odnosno ima sjedište na hrvatskim otocima, te čija je djelatnost usmjerena na razvoj lokalne zajednice, može dobiti financijsku potporu za projekt čije su aktivnosti od interesa za održivi razvoj otoka, a iz područja su:

- unaprjeđenja kvalitete života u lokalnoj zajednici,
- kulture i umjetnosti
- obrazovanja i znanosti
- sporta.

Ponajviše zbog nedostatka većih financijskih sredstava - radi se o financijskim potporama za projekte u prosječnom iznosu od 10.000,00 – 30.000,00 kn, ovdje primarno možemo govoriti o projektima manjeg obujma, a samim tim i manjeg utjecaja na povećanje zapošljivosti i socijalne uključenosti mladih otočana. Opći zaključak je da se dodjela ovakovih financijskih potpora udrugama donosi od strane resornog ministarstva bez ikakve dugoročnije strategije. Iako je u međuvremenu započelo korištenje strukturnih fondova koji nude različite mogućnosti za hrvatske udruge, ostaje u ovom trenutku upitno ima li većina udruga koje djeluju na otocima (uključujući one koje su do sada dobivale financijske potpore u okviru mjere Potpora otočnim udrugama) dostatne kapacitete za priremu većih projekata.

Ovdje svakako treba spomenuti i državni projekt vizualnog označavanja otočnih proizvoda oznakom **“Hrvatski otočni proizvod”**. Temeljni je cilj da se identificiraju i distribuiraju kvalitetni otočni proizvodi koji će kao takvi biti prepoznati i u Hrvatskoj i izvan nje. Radi se o proizvodima koji su rezultat otočne tradicije, razvojnoistraživačkog rada, inovacije i invencije čija razina kvalitete mora biti mjerljiva. Oni potječu s ograničenih otočnih lokaliteta i rade se u malim serijama.

U 2013. godini oznaku kvalitete “Hrvatski otočni proizvod” dobila su 43 otočna proizvođača za 75 proizvoda i proizvodnih linija, a ukupno je do sada Oznaku dobilo 145 otočnih proizvođača (od kojih je 11 ekoproizvođača i 15 proizvođača s oznakom zamljopisnog podrijetla) za 409 proizvoda i proizvodnih linija s 19 otoka (Brač, Hvar, Vis, Korčula, Pag, Krk, Lastovo, Dugi Otok, Rab, Cres, Lošinj, Prvić, Ugljan, Mljet, Šolta, Žirje, Pašman, Iž, Murter) i poluotoka Pelješca. Radi se o prehrambenim (vina, rakije, likeri, maslinova ulja, sirevi, slastice, ribe, salatne marinade, džemovi, med), kozmetičkim i odjevnim proizvodima te suvenirima.

Projekt “Hrvatski otočni proizvod” potencijalno ima višestruke učinke, između ostalih i jedni od najvažnijih su gospodarski i demografski - otočni proizvođači kroz samozapošljavanje stvaraju proizvode natprosječne kvalitete stvarajući tako sebi i svojim obiteljima uvjete za opstanak i ostanak na hrvatskim otocima. Kao i kod mjere Poticanje otočnog gospodarstva, nisu utvrđene sveobuhvatnije/sustavnije evaluacije i istraživanja glede provedbe projekta pa se značajniji/dugoročniji učinci ovog projekta u kontekstu unaprjeđivanja zapošljivosti mladih osoba na otocima također mogu procjenjivati samo intuitivno.

2.5. Pregled drugih nacionalnih strategija, programa i mjera koje mogu utjecati na zapošljivost i socijalnu uključenosti mladih na otocima

U daljnjem tekstu donosi se pregled drugih ključnih nacionalnih strategija, programa i mjera (uključujući programske dokumente/operativne programe izrađene u kontekstu korištenja EU strukturnih fondova) koji svojim pojedinim segmentima potencijalno mogu utjecati na unapređenje zapošljivosti i socijalne uključenosti mladih na otocima te se daje kraći analitički osvrt glede izravne usmjerenosti istih na relevantnu problematiku mladih otočana.

Plan implementacije Garancije za mlade, Republika Hrvatska (Ministarstvo rada i socijalne skrbi)

Na općenitoj razini poticanja zapošljavanja Hrvatski zavod za zapošljavanje (u daljnjem tekstu HZZ) u sklopu godišnjih planova za zapošljavanje nudi „pakete mjera“ aktivnog zapošljavanja, od kojih se pet paketa mogu koristiti i za zapošljavanje mladih osoba a jedan je paket usmjeren isključivo na mlade osobe. Riječ je o sljedećih pet paketa :

- Paket mjera za mlade „Mladi i kreativni“;
- Paket mjera za posebne skupine „i posebnost je prednost“;
- Paket mjera za osobe s invaliditetom „uključeni“;
- Paket mjera za nezaposlene osobe romske nacionalne manjine;
- Paket mjera za poslodavce u teškoćama „važno je očuvati radno mjesto“.

Pristupanjem Europskoj uniji Republika Hrvatska prihvatila je Garanciju za mlade, kao ključni element poboljšanja položaja mladih na tržištu rada i osiguranja njihove budućnosti, te smanjenja rastućeg broja mladih nezaposlenih osoba.

U suradnji s predstavnicima mladih te socijalnim partnerima, HZZ je započeo tijekom 2013. godine usklađivanje mjera aktivne politike tržišta rada kako bi se kvalitetnije usmjerile na korisnike te je ciljano razvijen paket mjera "Mladi i kreativni". Putem ovog paketa su definirane mjere sukladno potrebama i trenutnoj situaciji na tržištu rada. Taj paket sada (u 2014.) sadrži 23 mjere u sklopu potpore zapošljavanju i samozapošljavanju te osposobljavanju i specijalizaciji, profesionalnom osposobljavanju, javnim radovima s naglaskom na dodanu vrijednost (nove socijalne usluge u zajednici, podrška OCD-ima, zeleni poslovi, podrška projektima EU-a itd.) i očuvanje poslova. Paralelno je HZZ započeo i provedbu Garancije za mlade 1. srpnja 2013. te je paket mjera za mlade „Mladi i kreativni“ dopunio s dodatnih 11 mjera prvenstveno usmjerenih na mlade do 29 godina. Mjere su usmjerene na podizanje kompetencija i pripremu mladih za zapošljavanje, a posebice jačanje i uključivanje mladih u poduzetništvo i razvoj organizacija civilnog društva kao sve značajnijeg dionika na tržištu rada.

U okviru Garancija za mlade (službeno od 1. siječnja 2014. godine) Republici Hrvatskoj je dostupna financijska sredstva za zapošljavanje osoba mlađih od 25 godina, a dodatne mjere koje se provode financirat će se iz ESF-a i državnog proračuna. U pojašnjenju relevantnog konteksta Plan implementacije Garancije za mlade jasno prepoznaje znatne regionalne razlike u udjelima nezaposlenosti mladih (prijavljena nezaposlenost podijeljena s veličinom stanovništva prema popisu stanovništva) koji se među županijama kreću između 6,7 % i 21,0 % u 2013. godini (15-24). Naglašava se da su ove razlike usko su povezane velikim razlikama između županija u općoj stopi prijavljene nezaposlenosti što ukazuje da su potrebne ciljane intervencije u različitim županijama. Kao jedna od najkritičnijih dijelova Hrvatske se navodi Splitsko-dalmatinska županija. S druge strane, u elaboraciji Plana implementacije Garancije za mlade ni na koji način nije razvidno adresiranje specifične problematike nezaposlenosti mladih na otocima.

Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije, Republika Hrvatska (Vlada Republike Hrvatske)

Postojeći nacrt Strategije obrazovanja, znanosti i tehnologije, Republika Hrvatska (usvajanje iste od strane Hrvatskog sabora očekuje se tijekom listopada 2014. godine), između ostalog, polazi od opće činjenice da

su depopulacija i starenje stanovništva dva su ključna procesa koja obilježavaju demografsku sliku Hrvatske od 1990. do danas te se naglašava da takve promjene u prirodnoj dinamici, migracijskoj bilanci i u dobroj strukturi stanovništva znatno utječu na reprodukciju radne snage, što djeluje ograničavajuće na ukupan radni potencijal i produktivnost rada, odnosno na ukupan gospodarski razvoj Hrvatske.

Ova Strategija izravno adresira problematiku otoka samo u kontekstu škole s otežanim uvjetima rada koje su primarno: škole na otocima, u brdsko-planinskim i slabo prometno povezanim područjima te škole na područjima od posebne državne skrbi prve skupine. Strategije ističa da su škole od posebne važnosti za lokalnu društvenu sredinu i kao takve ne moraju zadovoljavati minimum standarda utvrđenih Državnim pedagoškim standardom koji utvrđuju broj učenika ili razrednih odjela. Zbog posebnih okolnosti škole s otežanim uvjetima rada iste prema Strategiji mogu imati manji broj razreda, odnosno mogu ustrojiti kombinirane razredne odjele. S obzirom na promjene u demografskim kretanjima i neujednačenost kriterija izdvajanja, potrebno je izraditi jedinstvene kriterije za dobivanje/zadržavanje statusa škola s otežanim uvjetima rada i uključiti ih u mrežu svih škola što bi trebalo biti provedeno u okviru Mjere 7.1.14.

Postojanje specifičnog jaza između otočnih sredina i kontinentalnog djela Hrvatske posebno se ne apostrofira u drugim dijelovima Strategije. Uvažavajući u potpunosti specifične probleme mnogih ruralnih/geografski izoliranih lokalnih zajednica u kontinentalnom djelu Republike Hrvatske, previše dolazi do izražaja dojam da je ova Strategija propustila naglasiti mnoge probleme i potrebite mjere koje se pojavljuju u kontekstu cjeloživotnog obrazovanja mladih otočana, poglavito mladih otočana na manjim i geografski izoliranim otocima. Ujedno, nisu posebno naglašene mogućnosti iskorištavanja komparativnih prednosti otoka, odnosno potencijali i prirodni resursi koje evidentno mogu ponuditi otoci u smislu institucijskog umrežavanja te udruživanja resursa čime bi se mogli revitalizirati mnogi neiskorišteni otočni resursi te tako unaprijediti i socijalni kapital na otocima.

Strategija borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti u Republici Hrvatskoj 2014. - 2020. (Vlada Republike Hrvatske)

Kao što je navedeno u jednoj od prethodnih sekcija ove procjene zatečenog stanja, Strategija borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti u Republici Hrvatskoj 2014. - 2020. razlikuje više (višedimenzionalna) područja socijalne isključenosti, uključujući isključenost s obzirom na ekonomski status gdje se, između ostalih, ubrajaju i osobe koje žive na otocima.

Za ostvarenje tri prioriteta i pripadajućih glavne ciljeva, ova Strategija predviđa aktivnosti u okviru osam strateških područja: obrazovanje i cjeloživotno učenje; zapošljavanje i pristup zapošljavanju; stanovanje i dostupnost energije; pristup socijalnim naknadama i uslugama; pristup zdravstvenom sustavu; skrb o starijim osobama; borba protiv zaduženosti i financijska neovisnost; uravnoteženi regionalni razvoj.

Pri tome se naglašava da se aktivnosti u vezi s pitanjem zapošljavanja i pristupa zapošljavanju na regionalnoj razini trebaju provoditi razvojem i institucionalnom potporom lokalnim partnerstvima za zapošljavanje (LPZ), a u skladu s prioritetima županijskih strategija razvoja ljudskih potencijala.

EksPLICITNO navođenje problematike otoka/mladih otočana primjetno je jedino u dijelu ove Strategije koji se odnosi na Pristup zdravstvenom sustavu gdje se navodi da osobite teškoće u dostupnosti zdravstvenoj zaštiti imaju stanovnici otočnih i nekih ruralnih područja, gdje je zdravstvena zaštita na njima svedena na povremene dolaske liječnika, uz otežanu opskrbu lijekovima i otežan transport u slučaju hitnosti. S druge strane, evidentan je potpuni izostanak navođenja stanovnika otoka i povezanih problema u kontekstu strateških područja kao što su Obrazovanje i cjeloživotno učenje te Zapošljavanje i pristup zapošljavanju.

Zajednički memorandum o socijalnom uključivanju Republike Hrvatske

Zajednički memorandum o socijalnom uključivanju kojemu je po izradi glavna svrha bila pružiti pomoć Hrvatskoj u borbi protiv siromaštva i socijalne isključenosti i u osuvremenjivanju sustava socijalne zaštite te pripremiti zemlju za puno sudjelovanje u EU otvorenoj metodi usklađivanja socijalne zaštite i socijalnog uključivanja. Memorandum navodi glavne izazove u odnosu na rješavanje pitanja siromaštva te predstavlja glavne dugoročne mjere politike koje je Republika Hrvatska poduzela u svjetlu sporazuma o tome da se zajednički ciljevi EU-a počnu prevoditi u nacionalne politike. Ujedno, identificirana su ključna politička pitanja za buduće praćenje i preispitivanje politike.

Ovaj Memorandum eksplicitno navodi specifičnu problematiku hrvatskih otoka na sljedeći način:

„U nekim je područjima Hrvatske slabo ili nedovoljno razvijena prometna infrastruktura, koja ograničava stanovništvu na tim područjima pristup uslugama (zdravstvo, obrazovanje) i tržištu rada. Stanovnici mnogih otoka također imaju ograničeni pristup zdravstvenim i drugim uslugama, koje su dostupne jedino u kontinentalnom dijelu zemlje, posebice u zimskom razdoblju kada su rjeđe brodske linije... Specifične potrebe otoka također proizlaze iz posebnih prirodnih i geografskih uvjeta te se razlikuju od otoka do otoka. Neki otoci su gospodarski manje razvijeni i u mnogim slučajevima njihova udaljenost uzrokuje depopulaciju i starenje stanovništva, a s udaljenošću je često povezan i nedostatak uslužnih djelatnosti i ekonomskih prilika“.

Čini se da je Memorandum propustio jasnije definirati niz specifičnih problema s kojima se suočavaju mladi otočani od svoje najranije dobi u kontekstu cjeloživotnog učenja i drugih socijalnih usluga, a rješavanje kojih zahtijeva fleksibilan, višerazinski i višedimenzijski pristup te strateški jasnije postavljenu kombinaciju *top-down* i *bottom-up* pristupa.

Operativni program Razvoj ljudskih potencijala, Europski socijalni fond 2007.-2013. te ESF Operativni program Učinkoviti ljudski potencijali 2014.-2020. (Ministarstvo rada i mirovinskoga sustava Republike Hrvatske)

U okviru Operativnog programa Razvoj ljudskih potencijala 2007.-2013. provode se mjere koje potiču zapošljavanje, obrazovanje i usavršavanje, socijalnu uključenost te jačanje uloge civilnog društva za bolje upravljanje. Operativni program "Razvoj ljudskih potencijala" provodio se u okviru korištenja sredstava iz Programa pretprijetne pomoći IPA IV. komponenta te se provodi i u prijelaznom razdoblju korištenja sredstava iz Europskog socijalnog fonda 2007-2013. Prioriteti Operativnog programa:

- Prioritet 1: Potpora pristupu održivom zapošljavanju i prilagodljivosti radne snage
- Prioritet 2: Jačanje socijalne uključenosti i integracije osoba u nepovoljnom položaju
- Prioritet 3: Jačanje ljudskog kapitala u obrazovanju, istraživanju i razvoju
- Prioritet 4: Tehnička pomoć
- Prioritet 5: Jačanje uloge civilnog društva radi boljeg upravljanja.

U kontekstu relevantnih analiza regionalnog i lokalnog nerazmjera, kretanja nezaposlenosti, analize ranjivih skupina te analize sektora zapošljavanja/sektora obrazovanja u Republici Hrvatskoj, ovaj Operativni program samo na jednom jedinom mjestu, na relativno marginalan način navodi problematiku otoka:

„...Udio odraslih osoba koje sudjeluju u cjeloživotnom obrazovanju je među najnižima u Europskoj uniji te iznosi 2,3%. Postoje različiti razlozi zašto ljudi ne sudjeluju u aktivnostima učenja - nedovoljna informiranost, činjenica da prilike za učenje nisu dostupne na poslu ili u lokalnim zajednicama, niska kvaliteta postojećih obrazovnih ponuda lokalne zajednice, troškovi, ili jednostavno nedostatak motivacije. Što se tiče problema pokrivenosti različitih geografskih područja, veliki jaz postoji u nerazvijenijim i ruralnim područjima kao i na većini hrvatskih otoka“.

Hrvatska i Europska komisija u trenutku izrade ove procjene zatečenog stanja još uvijek pregovaraju oko novog Operativnog programa „Učinkoviti ljudski resursi“ za razdoblje 2014.-2020. te se njegovo usvajanje očekuje u zadnjem kvartalu 2014. godine. Ovaj Operativni program za razdoblje 2014.-2020. U svakom slučaju eksplicitnije apostrofira problematiku otoka i stanovnika otoka. Drugim riječima, uvidom u analitički

dio ovog Operativnog programa te definirane investicijske prioritete i povezane specifične ciljeve ostvaren je značajan prostor za bolje pozicioniranje problematike otoka u kontekstu korištenja Europskog socijalnog fonda u odnosu na Operativni program Razvoj ljudskih potencijala 2007.-2013. To je razvidno već u početnom djelu ovog dokumenta gdje se kod definiranja ranjivih skupina i pripadajućih kriterija/dimenzija socijalne isključenosti navode osobe koje žive na otocima (kod isključenosti s obzirom na ekonomski status)

Investicijski proritet „Povećanje pristupa dostupnim, održivim i visoko kvalitetnim uslugama, uključujući zdravstvenu skrb i socijalne usluge općeg tipa (eng. *Enhancing access to affordable, sustainable and high quality services, including health care and social services of general interest*) eksplicitno ciljaju stanovnike otoka te daju prioritet otočnim područjima. Također u kontekstu sekcije ovog Operativnog dokumenta koja se odnosi na integrirani pristup u teritorijalnom razvoju, razvidno je da će otoci imati određene prednosti tijekom odabira i provedbe relevantnih ESF projekata.

S druge strane, problematika stanovnika otoka/mladih otočana nije eksplicitno prepoznata u okviru drugih investicijskih prioriteta, poglavito onih koji se odnose na sektor obrazovanja.

Operativni program Konkurentnost i kohezija 2014. – 2020. (Ministarstvo regionalnoga razvoja i fondova EU)

Temelj Operativnog programa Konkurentnost i kohezija 2014. -2020. jest analiza socioekonomskih okolnosti, utvrđenih prepreka za rast, izazova i razvojnih potreba u Hrvatskoj, u kontekstu Europskog fonda za regionalni razvoj (EFRR) i Kohezijskog fonda (KF)

Kako bi se postigli spomenuti ciljevi, raspoloživa sredstva EFRR-a i KF-a u okviru ovog Operativnog programa raspoređena su na sljedeća prioritetna područja:

- Jačanje gospodarstva primjenom istraživanja i inovacija
- Korištenje informacijske i komunikacijske tehnologije
- Poslovna konkurentnost
- Promicanje energetske učinkovitosti i obnovljivih izvora energije
- Klimatske promjene i upravljanje rizicima
- Zaštita okoliša i održivost resursa
- Povezanost i mobilnost
- Socijalno uključivanje i zdravlje i
- Obrazovanje, vještine i cjeloživotno učenje

U ovom Operativnom programu se jasno naglašava da opća depopulacijska područja u Hrvatskoj jesu 718 otoka (1.246 s obalnim grebenima), od kojih je samo 48 naseljenih s ukupno 132,000 stalnih stanovnika te se jasno prepoznaju posebne potrebe otoka kroz sljedeće specifične ciljeve (u okviru pojedinih investicijskih prioriteta) koji izravno ili neizravno jesu povezani s problematikom zapošljivosti i socijalne uključenosti mladih otočana:

- Razvoj širokopojasne infrastrukture mreža sljedeće generacije (NGN) za maksimalno povećanje socijalne i gospodarske koristi.
- Poboljšana teritorijalna kohezija i povezanost te pristup otocima.
- Poboljšanje pristupa primarnoj i hitnoj zdravstvenoj skrbi, s fokusom na izolirana i ugrožena područja.

Ostaje dojam da postoji nedostatak jasnijeg preciziranja problematike otoka u kontekstu investicijskih prioriteta izravno vezanih uz prioritetno područje Obrazovanje, vještine i cjeloživotno učenje.

3. Rezultati istraživanja – intervjui s dužnosnicima i fokusne grupe

Rezultati istraživanja su prikazani na način da se prvo analiziraju intervjui s dužnosnicima, zatim nalazi s fokusnih grupa s ključnim akterima te na kraju fokusne grupe s mladima na otocima. Ovaj redoslijed ne implicira slijed važnosti sugovornika, nego slojeve društvenog fenomena koji je obrađivan. Naime, dokumenti (vidi 2. Pregled javnih politika o otocima i mladima) predstavljaju normativni okvir makro razine stvarnosti. Stavovi i mišljenja dužnosnika, kao i ključnih aktera na otocima na svojevrsan način prevode taj normativni okvir u neposredna iskustva života. Stoga čine kontekst koji formatira iskustvo zapošljivosti mladih na geografski izoliranim / udaljenim otocima.

3.1. Intervjui s dužnosnicima

Intervjui s dužnosnicima su tretirani kao jedan zajednički narativ, budući da u analizi nisu utvrđene specifičnosti s obzirom na upravnu ili izvršnu razinu. Isto tako, kako se radi o stručnim mišljenjima, u prikaz rezultata nisu uvršteni citati, nego se skupno donose nalazi ovih eksperata o životu i zapošljivosti na otocima koji su pod njihovom institucionalnom ingerencijom. Analizirani iskazi se mogu organizirati u tri skupine tema: 1. život na otocima, 2. institucionalna uloga upravne razine i suradnja s lokalnim zajednicama, 3. potrebe i mogućnosti cjelokupnog stanovništva i mladih na otocima.

Svo troje eksperata prepoznaje slične odlike života na otocima. Dvije temeljne odrednice koje spominju jesu depopulacija i skupoća životnog otoka. Otoci su mjesta slabe naseljenosti i s trajnim trendom opadanja stanovništva koje istovremeno i stari. Uz to, životni uvjeti na otoku čine život skupljim. Prijevoz do kopna, kao i ostale infrastrukturne potrebe iziskuju veće iznose nego na kopnu. Zanimljivo je primijetiti da su dužnosnici iz Dubrovačko-neretvanske županije prepoznali i razlike između određenih otoka i kopna, koje pak favoriziraju otoke. Naime, zbog turističkog razvoja neki otoci, kao i dubrovačko priobalje su u razvojno dobroj poziciji. Zbog toga taj dio nije pogođen nezaposlenošću, pa domicilno stanovništvo i mladi ne sudjeluju u npr. aktivnim mjerama zapošljavanja koliko ih koriste stanovnici Metkovića koji se ne nalazi u tom lukrativnom krugu. Zadarski otoci također imaju određene prednosti, prema riječima eksperta. Postoji potrebna infrastruktura, ali je ona nedovoljna za poticanje održivog života.

Druga tema o kojoj se može govoriti jest institucionalna uloga upravne razine i suradnja s lokalnim zajednicama. Sva tri eksperta naglašavaju važnost otočkih zajednica, ne samo iz svoje profesionalne pozicije, nego i osobno. Uviđaju mogućnosti razvoja otoka, kao i njihovu kulturnu vrijednost. U svojim profesionalnim ingerencijama provode i razvijaju mjere koje su izravno usmjerene ili pak prilagođene otocima. Primjerice, posjećuju otočke zajednice redovito i pokušavaju ekstenzivno iskoristiti mogućnosti koje im daje njihova pozicija (posebice u Zadru), ili izlaze na teren s aktivnostima svoje uprave ili institucije. Smatraju da takvim neposrednim kontaktom dobivaju bolji uvid u potrebe i mogu bolje reagirati. Doduše, prepoznaju da ne mogu sve zahvatiti i da postoji još prostora za poboljšanje komunikacije između njihove institucije i otoka. Međutim, zanimljivo je u analizi bilo primijetiti da sva tri eksperta iz profesionalne pozicije očekuju više aktivnosti i inicijative od strane samih otočkih zajednica. Njihov dojam je da otoci nisu dovoljno proaktivni, odnosno da postoji stanovita pasivnost i očekivanje da im se prilike riješe izvana. Eksperti smatraju da se ideje za poboljšanja razvojnih prilika moraju stvoriti u samim zajednicama i da oni trebaju odgovoriti na njih, a ne direktno ih stvarati. Na ovaj se nalaz nadovezuje treća analitička tema o potrebama i mogućnostima cjelokupnog stanovništva i mladih na otocima.

Naime, uz velike potrebe otočkog stanovništva za uravnoteženim infrastrukturnim uslugama i socio-kulturno slojevitijom kvalitetom života, pojavila se i tema koja bi se mogla podvesti pod pitanje ljudskog kapitala. Stanovnike otoka dobrim dijelom čine starije i podobrazovani ljudi, dok su mlađi često letargični i rezervirani. Usmjereni su na rješavanje trenutnih problema, a ne strateško promišljanje i proaktivno ulaganje. Turizam je na otoke donio kapital, ali i nove socijalne odnose. Otočani uče jezike i ulaze u interkulturalne komunikacije. Ipak, nedostaje im inicijative za korištenje turizma kao instrumenta razvoja. Uz to je novac koji se zaradi od ljetne sezone, uz malo domaće poljoprivrede, dostatan za nezahtjevan život. Eksperti smatraju da je to razlog zašto mladi ne uzimaju manje plaćene poslove koji se ponekad znaju nuditi na otocima i zašto ne izlažu više u vlastiti i otočki razvoj. Iako je to stanovništvo *žilavo, zadržalo prave vrijednosti i vezano za otok,*

poneka ih to i ograničava. Primjerice, mentalitet koji teško prihvaća promjene ili ne dopušta rješenje imovinsko-pravnih odnosa zbog višegeneracijskih obiteljskih odnosa, onemogućava napredak otoka. Može se sumirati da je ljudski kapital na otocima pun uspavanog potencijala, čiji je razvoj onemogućen vlastitim im običajima i pasivnošću.

3.2. Fokusne grupe

Tijekom terenskog istraživanja, održano je 4 fokusne grupe s ključnim akterima društvenog i gospodarskog života te 4 fokusne grupe s mladima na svakom od istraživanih otoka. U fokusnim grupama s ključnim akterima, sudjelovalo je ukupno 25 sudionika, dok je bilo 20 mladih. U ovom su poglavlju prikazani rezultati tih razgovora, grupirani prema uzorcima. Dakle, prvo se raspravlja o fokusnim grupama s ključnim akterima, a zatim s mladima.

3.2.1. Fokusne grupe s ključnim akterima na otocima

Ključni akteri su prepoznati kao svi oni koji svojom profesionalnom pozicijom djeluju i na socijalne i gospodarske, a ponekad i kulturne aspekte života na otocima. Stoga je u fokusne grupe uključen širok krug aktera, po različitim djelatnostima, ovisno o specifičnim karakteristikama pojedinog otoka. Tako je razgovarano s: predstavnicima gradskih uprava različitih gradova po otocima, predstavnicima kulturnih institucija i udruga, predstavnicima nekih LAG-ova, predstavnicima obrtničkih udruženja, predstavnicima elektronskih medija, kao u državnih servisa za zapošljavanje. Također je razgovarano s gradskim vijećnicima i predstavnicima određenim odborima gradskih i općinskih uprava, turističkim djelatnicima, predstavnicima ekonomskih subjekata, javnih poduzeća, te predstavnicima nevladinih udruga, poljoprivrednih zadruga i predstavnicima javnih telekomunikacijskih poduzeća.

Podaci su analizirani kako je navedeno u poglavlju 3. Metodologija, a prikazani su kroz nekoliko ključnih tema. Utvrđene su zajedničke točke oko kojih su se sugovornici slagali, a posebno su izdvojena mjesta u fokusnim grupama gdje postoje izdvojena mišljenja i iskustva. Sve teme koje su obrađene kroz fokusne grupe, analitički se mogu predstaviti kroz kontinuum prednosti i nedostataka života na otoku, odnosno dobrih strana te otegotnih okolnosti koje utječu na život cjelokupnog stanovništva, a poglavito mladih. Radi se o ključnoj interpretativnoj osi oko koje se organiziraju svi rezultati iz fokusnih grupa s ključnim akterima. Upravo su na taj način predstavljeni zaključci fokusnih grupa s ključnim akterima koji su potkrijepljeni najvažnijim citatima.

Prednosti života na otoku se mogu sažeti na okolišnu kvalitetu življenja te gustoću socijalnih odnosa. Svi ključni akteri, bilo u osobnom, bilo u profesionalnom kontekstu, naglašavaju mir i povoljnu klimu kao ključne prednosti. Otoci su sigurni prostori za odgoj djece, a klima i priroda omogućavaju kvalitetnu svakodnevicu. Osim toga, ljudi su aktivni tijekom cijeloga dana i godine, bilo poljoprivredom i ribarstvom, bilo održavanjem okućnice i pripremom za ljetnu sezonu. Život nije odvojen na rad i povratak u stan – spavaonicu, kako često opisuju život u gradu. Stanovnici su jako identitetski vezani uz otok i često im život na kopnu zna predstavljati gotovo nepremostivu prepreku. Ako su prisiljeni na pendularne migracije, često se i dugo vraćaju na otok, koji je prostor slobode i lijepoga života.

U profesionalnom smislu, neke se aktivnosti mogu ostvariti, no ne i sve. Postojanje vanjskih obrazovnih institucija i inicijativa na otocima (npr. učilište Vern na Visu) se vidi kao iznimno pozitivan primjer. Gubitkom radnih mjesta u npr. prerađivačkoj industriji ribe, nemoguće je pronaći sličan posao. Profesionalni razvoj je stoga ograničen, kao i mogućnosti ostvarenja tijekom zaposlenja. Profesionalni zadaci su uglavnom zadani i jasno definirani, pa se često ne mijenjaju značajno kroz vrijeme. Obaveze se odrađuju na rutiniziran način. Dolazak turizma i njegova ekspanzija zadnjih godina je unijela promjene u ovaj uobičajeni ritam. Drugi faktor promjene jesu lokalne jedinice samouprave, čija je višestranačka uspostava tijekom devedesetih godina dvadesetog stoljeća unijela potpuno novu dinamiku u načinu upravljanja i organiziranja otočke svakodnevice. Neki od ključnih aktera takvu podjelu smatraju nepovoljnom, jer su otoci premali i ne bi se trebali iscrpljivati u stranačkim i izbornim nadmetanjima. Smatraju da bi administrativna pripadnost kopnu, ali uz značajne samostalne ingerencije, bio bolji model upravljanja otocima.

Na pozitivnom interpretativnom polu, ključni dionici vide mlade na otoku kao vrijednost i bogatstvo. Smatraju da im je teško i otežano živjeti, te da je dužnost aktera omogućiti im dobar život. Pokušavaju podržati njihove udruge i aktivnosti, te na bilo koji način osmisliti slobodno vrijeme posebice u zimskim mjesecima. Ujedno smatraju da se uglavnom dobro slažu, te da su otočke zajednice općenito prostor podrške i uzajamne pomoći. Orijentirani su jedni na druge, te si pomažu kada je god to potrebno. Doduše, primjećuje se razlika između manjih i većih otoka: manji otoci imaju razvijeniji ovaj oblik suradnje i solidarnosti, zbog jasnije ograničenosti resursa, dok se na velikim otocima ova suradnja usložnjava i sličnija je tipovima solidarnosti u većim mjestima na kopnu¹³. Radi se o profesionalizaciji usluga zbog većeg broja stanovnika.

Sljedeći citati ilustriraju prethodne rezultate¹⁴:

Imam završenu ekonomiju, smjer XXX. To je nešto što bih htjela raditi, čime bih se htjela baviti. Htjela bih to razvijati. Ali, isto mislim da bismo se svi trebali više prihvatiti motike.

Došla sam na otok prije XXX godina da bih radila u struci, u XXX poduzeću. Ali, ta je firma propala i ja sam ostala bez posla. Tih poslova uopće više nema, toga nema na otoku. Onda sam bila bez posla, pa sam počela raditi (na administrativnim poslovima), što je jedino bilo moguće.

Na otoku nema vrtića, nema nekih aktivnosti, ako dijete hoće na ples ili hoće učiti neki drugi jezik a ne samo engleski. Isto nemamo liječnika. Ili kad neko ode u penziju, nije sigurno da će ga neko zamjenit. Jednostavno se to ukine, to radno mjesto, recimo zubar, i gotovo.

Grad ima jako mali budget, mi smo siromašna općina. Pa pokušavamo s time surađivati s udrugama, dajemo mladima šta god možemo.

Djeca nam ne mogu ići ovdje u školu. I onda pošaljete dijete u XXX (na kopno) u srednju školu i on je tamo izgubljen. Često se naša djeca izgube, svašta bude, pa se i vrate da nisu ništa završili. Kako roditelji mogu poslat tako dijete, zamislite kako je to teško? A opet, ne mogu samo ostati ovdje. Prije je bila škola. Sad više nema ni ljudi, ni djece.

Mi si svi pomažemo. Ako se nešto dogodi, ako neko radi kuću, svi pomognu, jer znamo da se sutra to može meni dogoditi.

Ovdje možeš dijete pustiti da se slobodno igra, da izađe vani, ne moraš brinuti kao u gradu. Naša djeca su stalno vani, na moru, na zraku, nisu uz kompjuter, družu se, igraju, idu u prirodu.

Na negativnom interpretativnom polu, život na otocima nije jednostavan i otoci su zahtjevni prema svojim stanovnicima. Ključni akteri ovo potkrepljuju i u osobnom i u profesionalnom smislu. Kako je već ranije konstatirano, otoci su skuplji za život i imaju ograničene mogućnosti. Primjerice, stambene prilike se rješavaju uglavnom unutar obitelji, jer lokalne uprave ili država nemaju nikakva ili minimalna rješenja, koja su, između ostalog, uglavnom preostala još iz vremena socijalizma. Školovanja su otežana, jer na nekim

¹³ Tzv. mehanička naspram organske solidarnosti, usp. E. Durkheim.

¹⁴ Neki iskazi su donekle parafrazirani, kako bi se zaštitila povjerljivost podataka. Mjestimice su promijenjeni spolovi sugovornika. Ovo vrijedi za sve citate u izvještaju.

otocima nema ni osnovne škole, dok su srednje škole usmjerene na turističke djelatnosti ili gimnazije koje posreduju odlazak mladih s otoka. Dodatna edukacija u bilo kojem segmentu je izrazito otežana, bilo da se radi o tečajevima jezika ili osposobljavanjima za dodatna zanimanja i prekvalifikacijama. Naime, sve se te aktivnosti odvijaju na kopnu. Poslovi u turizmu su uglavnom za niže kvalificirane osobe. Mladi tijekom turističke sezone obavljaju poslove kao konobari, sobarice, prodavačice, često i na crno. Samostalni poslovni poduhvati su iznimno rijetki. Na otocima nema radnih mjesta za visoko obrazovane osobe. Zapravo, cijeli otoci su usmjereni na niže kvalificirane uslužne poslove u turizmu. Poljoprivreda i ribarstvo se obavljaju primarno za vlastite potrebe, a izlasci na tržište su uglavnom u području sive ekonomije.

Depopulacija i starenje stanovništva, te negativni prirodni prirast su akutan i trajan problem. Otoci ostaju snažna identitetska, gotovo mitska mjesta, ali svejedno gube stanovništvo. Rješenja za zadržavanje mladih na otocima i to „kvalitetnih“ mladih su ograničena i nedostatna. Ključni akteri spominju i problem ovisnosti koja ponekad utječe na cijele generacije mladih. Oni koji žive na otoku su često, prema analiziranim iskazima, pasivni na način da prepoznaju probleme na otocima, ali ne žele ili ne mogu mijenjati ni osobne, ni šire probleme zajednice. Turizam je pasivizirao mlade koji koriste resurse roditelja. Naime, ta je generacija živjela i stvarala obiteljsku imovinu u ekonomski povoljnijim uvjetima socijalizma, pa ih mladi danas samo koriste, bez da imaju mogućnosti ili želje da nešto promijene i unaprijede. Ključni akteri povremeno prepoznaju proaktivne mlade koje onda podupiru, bilo institucionalno, iz svoje profesionalne pozicije, bilo osobnom podrškom. Doduše, prepoznaju da je za bilo kakav uspjeh ili pomak na otocima potrebno puno više truda i napora. Postići nešto na kopnu je neusporedivo lakše nego na otoku. Održati neki uspjeh ili dobru praksu na otoku kroz duže vrijeme je iznimno teško.

Zbog tog dodatno napora i obiteljskih resursa prethodnih generacija, mladi ljudi ne žele raditi slabo plaćene poslove. Iako je uvoz radnika na otok, čak i sezoni, puno skuplji nego što bi bilo angažiranje domicilnih mladih radnika, za neke je poslove iznimno teško pronaći zaposlenike. Tržište rada je i onako ograničeno, a teško ga je ispuniti vlastitim kadrom. Tako se čini da je dio ovog negativnog interpretativnog okvira stav da mladi ne rade puno i ne čine gotovo ništa da promijene vlastitu situaciju. Pripadnost političkoj stranci jedan je od načina aktivacije koji je prepoznat u iskazima ključnih aktera na otocima.

Može se primijetiti svojevrsna sumjerljivost između stavova dužnosnika na kopnu i ključnih dionika na otocima. I jedni i drugi nominiraju iste probleme kod mladih: prepoznaju da im je zapošljivost otežana, no dobar dio tog problema opisuju karakteristikama same mlade populacije. Prema njima, mladi su pasivni, zadovoljni s minimalnim prihodima, nepoduzetni, spremni na prigovor, ali ne i akciju. No, valja primijetiti da otočki ključni akteri u većoj mjeri nominiraju kontekst lokalnih prilika i uvjeta u objašnjavaju fenomena zapošljivosti i života mladih na otocima, nego dužnosnici s kopna.

Sljedeći citati ilustriraju prethodne navode i interpretacije:

Mi imamo tu gimnaziju i zapravo ne znamo šta s tom djecom. Čim se upišu u tu školu, znamo da će otić s otoka. [Gimnazija nam nekako krade djecu]. Roditelji koji su bogatiji, odmah će poslat dijete na studij u Zagreb, a oni koji ne mogu, idu u bilo koju školu, a to ni ne žele. Kad su u turističkoj, pa idu na praksu, samo im udare pečat, a ništa ne rade.

Mladi su izgubljeni u vremenu i prostoru. Ne mogu pristupiti stvarnom životu. Svaštare da bi preživljavali, a to ne vodi ničemu. Možda treba povući sredstva iz Europske unije, ali kako?

Mora se ući u strukture, mora se ući u stranku. Primjerice, osoba koja ima XXX obrazovanje i zna XXX, ne može naći posao jer nije u stranci, jer ne pripada. Ne rade oni koji su sposobni, nego oni koji imaju veze. Politika im je dala da pokažu svoju ćud.

Mladi na otoku nemaju ništa. Primjerice, ako mlada osoba koja je obrazovana, ili koja se hoće još obrazovati, dođe na otok, ona nema kako to dalje nastaviti. Nema mogućnosti, nitko je ne podržava.

Malo je stanovnika. Preduvjeti da se netko počne vraćati, da mladi ostanu, da rađaju djecu, dvoje, troje, četvero, je da bude između 3000 i 5000 stanovnika. A kod nas su to vikendaši.

Lokalno stanovništvo, ljudi su inertni. Ako nešto i radiš, drugi su skeptični i sabotirat će te.

- Mladi ne žele radit. Mater i ćaća imaju apartmane i neće radit.

- Hoćete reći da je mladima dobro?

- Pa je. Ljeti rade i zarade te eure, malo apartmani, u kući od oca i matere. Zimi malo polje, malo poljoprivreda i šta bi više radili. Zašto bi radili u dućanu za 2500,00 kn? Kad im je i ovako dobro.

Stavovi i razmišljanja ključnih aktera na otoku se mogu razumjeti u kontinuumu prednosti i mana života na otoku, odnosno u doživljaju mladih kao resursa i mladih kao otegotnih aktera za njihovu vlastitu situaciju. Iako se na prvoj interpretativnoj razini može činiti da se radi o nedosljednosti ključnih aktera, daljnjim promišljanjem ovo ne začuđuje. Naime, na temeljnoj razini ključni akteri podržavaju i razumiju mlade, čak ih na neki način i žele pokazati gotovo kao žrtve otočkih, ali i županijskih i državnih politika. Kako se ulazi dalje u otkrivanje društvene realnosti otoka, tako se može vidjeti da je ona slojevitija i da – prema ključnim akterima – sami mladi imaju prostora za djelovanje prema promjeni vlastite situacije. Ovom stavu kontriraju iskustva mladih koji značajnije naglašavaju nemogućnosti, što je prikazano u sljedećem poglavlju.

3.2.2. Fokusne grupe s mladima na otocima

Temeljna demografska definicija određuje kao mlade osobe između 15 i 30 godina. Za potrebe ovog istraživanja, s obzirom da se bavi zapošljivošću, donja dobna granica je dignuta na 18 godina, što znači da su potencijalno mogli biti zahvaćeni oni mladi koji su završili srednju školu i koji legalno mogu izaći na tržište rada. No, i gornja dobna granica je pomaknuta na 35, jer je stanovništvo otoka razmjerno staro, pa je prepoznato da i oni koji su između 30-te i 35-te godine života, potencijalno dijele životne prilike kao i formalno mlade osobe. Do sugovornika za fokusne grupe se dolazilo metodom tzv. snježne grupe, jer su udruge partneri u projektu kontaktirali svoje poznate mlade koji su dalje usmenim putem pozivani na fokusnu grupu. Kako je istraživanje provedeno u kasno proljeće i ljeto, neki su mladi već bili angažirani u sezonskim poslovima koje odlikuje visoka kliznost u radnom vremenu i intenzivnost u radnim aktivnostima, pa nisu mogli sudjelovati u razgovoru. U četiri je fokusne grupe ukupno sudjelovalo 20 mladih osoba. Neki su imaju visoku stručnu spremu, neki srednju, dio njih je u povremenom zaposlenju, dio radi ili je radio na kopnu, neki su se doselili na otok radi posla i/ili obiteljskih razloga, dio sudjeluje u obiteljskim turističkim obrtima, a samo mali dio pokušava ostvariti samostalnu ekonomsku djelatnost. Stoga se može reći da su sudionici fokusnih grupa valjani predstavnici različitih životnih prilika i oblika zaposlenosti mladih na istraživanim otocima. Naravno da se u ovakvom tipu istraživanja ne može govoriti o statističkoj značajnosti, ali osobna iskustva sudionika se mogu uzeti kao pokazatelj fenomena zapošljivosti mladih na istraživanim otocima.

Podaci su analizirani kako je navedeno u poglavlju 3. Metodologija, a u ovom se poglavlju prikazuju kroz ključne teme s tim da su izdvojena mjesta u fokusnim grupama gdje postoje različita mišljenja i iskustva među sugovornicima. Izlučene su tri ključna temata preko kojih se može rekonstruirati otočka društvena stvarnost. Radi se o sljedećim temama preko kojih će biti prikazani rezultati istraživanja: 1) identitetska povezanost s otokom, 2) generacijske i rodbinske razlike i 3) otok kao ambivalentno mjesto mogućnosti i nemogućnosti.

Otok je izrazito jako identitetsko mjesto za mlade otočane. Otok ima snažnu privlačnu moć, gotovo na mitski i neobjašnjivi način. Naime, kada govore o otoku sugovornici izražavaju pripadnost i ljubav svom otoku kroz kategorije ljepote, slobode, privrženosti, vezanosti i potrebe da se bude na otoku ili da mu se stalno i redovito vraća. Tijekom ovih dijelova fokusnih grupa postojao je konsenzus među svim sugovornicima i gotovo isti rječnik i osjećaj kojim su opisivali svoju vezanost za otok. Potrebno je pri tome naglasiti da se u protokolu razgovora nije izričito pitalo što im znači otok, nego da opišu život na njemu. Prve asocijacije koje su bile ponuđene su se uvijek ticale te potrebe bivanja na otoku. Elementi povezanosti su se, dakako, pojavljivali i u drugim dijelovima razgovora iako postoji zamjetna razlika u artikulaciji te pripadnosti ovisno o veličini otoka. Oni koji žive na većim otocima ne komuniciraju nezadovoljstvo tom pripadnošću, nego se osvrću na konkretne probleme. Oni mladi koji žive na manjim otocima, uz komuniciranje ove otočke identifikacije često spominju i manjkavosti života na otoku, gotovo kao da im otočki problemi onemogućavaju razvijanje te identitetske pripadnosti, koja je svejedno značajna. Sljedeći citati ilustriraju navedeno¹⁵:

Ja volim ovaj škoj. Ovo je moj škoj. Ove stine, sve... a tiraju me da odem. Moraću otić da mogu živit.

Ovo je moje, ovdje mi je lipo. Meni je lipo. Ali je teško kad imaš dudu [pa nema škole ili doktora].

Otok je sloboda.

Evo, ja odem na kopno, moram zbog posla, ali onda stalno dolazim nazad. Čim sam gotov u XXX, dolazim ovamo. Ne mogu izdržat. Ima svašta na kopnu, ali ja sam ovde doma. Moj otok, moj kafić, moji svi, kako idem u polje, pa na kavu, znam sve, di je ko, šta radimo, di su moji, malo u polje, oko kuće...

Odlično je za djecu, ta priroda, ta sloboda. Ja sam s mojima stalno vani, a kad odemo na kopno stalno su u stanu... Naša dudu se kupaju cilo lito, evo sad već počnu, ne možete ih utirat doma. I onda se odmah vratimo [s kopna], moramo biti na otoku. Ne mogu

Analitički temat generacijskih i rodbinskih odnosa se temelji na stavovima i iskustvima sugovornika mlade populacije koji se tiču generacijskog jaza kako s rodbinom, tako i s ostalim stanovnicima na otoku. Razlike su sadržane u tome da – kako to vide mladi – stariji ne prepoznaju njihove potrebe. Ne razumiju što bi mladi htjeli i ne dopuštaju im da to ostvare. Ne dopuštaju ili se opiru obliku turizma ili zabave koje bi mladi preferirali i zapravo bi htjeli da se otok ne mijenja. Često aktivno stvaraju prepreke za mlade u aktivnostima kojima pokušavaju popuniti slobodno vrijeme, poglavito u zimskim mjesecima. Naravno, ako su te aktivnosti u skladu s uobičajenim načinima provođenja slobodnog vremena, onda su stariji skloni podržati inicijative mladih. U istoj skupini problema nalaze se i neriješeni imovinsko-pravni odnosi nad nekretninama. Naime, mladi sudionici fokusnih grupa navode kako se generacijama vlasništvo nad nekim zemljištima nije obiteljski riješilo što ih priječi u npr. investiranju u turizam ili poljoprivredu. Uz to, roditelji nisu skloni uopće prepisivati ili davati bilo poljoprivredne, bilo stambene nekretnine mladima. Nepovjerljivi su prema njihovim željama za upravljanjem tim resursima. Općenito, mladi prepoznaju da su otočani nepovjerljivi posebice za one koji dolaze izvana, s kopna. Svi se socijalni i ekonomski problemi rješavaju unutar obitelji ili obiteljskog susjedstva, pa se je vanjskim osobama teško etablirati na otoku. Na neki način, mladi prepoznaju otočku zatvorenost, premda joj identitetski pripadaju i premda bi željeli ograničenu promjenu te zatvorenosti. Njihova

¹⁵ Neki iskazi su donekle parafrazirani, kako bi se zaštitila povjerljivost podataka. Mjestimice su promijenjeni spolovi sugovornika. Ovo vrijedi za sve citate u izvještaju.

je želja da interveniraju u društveni poredak i običaje na otoku, ali da to ne ugrozi te trajno i značajno promijeni sam taj otok.

Je, to je veliki problem. Mladi nemaju ništa, stari neće da nam prepišu kuću ili da si uredimo za život ili da radimo za turizam. Oni oće turizam, ali ne smije bit buka, ne smije se ništa događat.

Mi onda moramo čekat da oni umru da možemo nešto napraviti.

Ja nisam s otoka XXX, pa me teško prihvaćaju. Sve se saznaje samo usmeno, meni je nemoguće saznati za neki posao. Sve mi je teško, sve ide usmenim putem. Ja nisam njihova.

Postoje velike razlike, podjele na otoku. Ja nisam s ovog otoka i ne bih smjela raditi s onima iz mjesta XXX, jer ja živim u XXX. A ni slučajno s onima koji su iz XXX [ironični smijeh] Mlade se zanemaruje, uvijek isti ljudi upravljaju.

Oni nama ništa ne daju. Sabotiraju te. Velike su podjele među ljudima.

Najvažnija tematska cjelina u razgovorima s mladima se analitički interpretativno može definirati kao doživljavanje otoka kao ambivalentnog mjesta mogućnosti i nemogućnosti za vlastiti život, samoostvarenje, ali i život drugih na otoku. Najznačajnija odlika svakog aspekta života na otoku jest da ima pozitivan potencijal, ali da je istovremeno i prostor nemogućnosti i teškoća. Iskazi mladih konzistentno podržavaju ovu interpretativnu os, s time da oni koji žive na manjim otocima su donekle rezigniraniji i iskazuju više zabrinutosti. No, svakako jest rezultat ovog istraživanja da sve ono što mladi doživljavaju, pa i sa zapošljivošću i radom na vlastitom otoku porijekla, u sebi nosi gorak okus prepreka i optimistični dah kvalitete života i mogućnosti (ograničene) promjene. S obzirom da se radi o značajnoj specifičnosti nalaza ovog istraživanja, a kako je ono usmjereno na razotkrivanje iskustva mladih, do najveće moguće mjere se prenose njihovi iskazi. Izjave mladih ljudi na geografski izoliranim / udaljenim otocima interpretacija su sama za sebe. Doduše, u citatima koji slijede, pokušano je organizirati podatke tako da se s pozitivnog polako prelazi na prostor nemogućnosti. Mladi na otocima vlastiti otok, život, radne mogućnosti i zapošljivost vide na sljedeće načine:

Na otoku se živi smireno, bez stresa. Mogao sam živjeti u XXX, ali nisam htio. Dok sam studirao nisam često dolazio na otok, jer su loše veze. Ali isto mislim da nismo zakinuti u usporedbi s kopnom.

Dobro je na otoku. Radim, idem u ribe. Sve je blizu. Nema redova nigdje za ništa.

Priroda je divna, plaže, socijalni kontakti, sve je blizu, tu žive i mlade obitelji iako nema pedijatra. Nema stresa, sve je pomalo.

Dobro mi je kad imam posla. Pomažem oko kuće i radim u sezoni.

Otok bi trebao biti samoodrživ. Da se ne mora ići s otoka. I da se u sezoni prodaje ono šta mi proizvedemo, poljoprivreda i ribolov. A i sami naši ugostitelji su skeptični prema onome šta se radi na otoku. Treba povezati poljoprivredu i turizam.

Proljeće je idealno vrijeme. Ipak nije sve tako mrtvo kao zimi, povećava se broj ljudi, pa ima i sadržaja, mjesto živne, a nije gužva. Ljeti je grozno, preveliki šušru. Trebalo bi paziti da jahte ne smetaju obiteljskim turistima.

Najvažniji su ljudi, broj ljudi, da nas je barem 10 000!

Evo, neke udruge nešto rade, dovode nove ljude, profesore, pa se i zimi zna nešto događati. Jer oni koji su se vratili s fakulteta, ipak vratili na otok, žele i raditi i nešto više pokrenuti.

Nikako ne bih približila otok kopnu. Ma neee... Dobro je ovako, ali ipak... teško.

Prometno smo nepovezani. Jako je skupo, na otoku je sve tri puta skuplje raditi nego na kopnu. Opskrbljenost je nikakva, za sve se mora na kopno. Skupo je i turistima doći. Javni promet je vezan uz školarce, pa se na otoku ne može bez auta.

Nitko nema razvojni plan, ni grad, ni država ne zna šta bi. Kako onda išta raditi? Kako planirati? Kako osigurati da se mladi školuju za prava zanimanja?

Ja svaštarim, svašta radim, a nisam ni u čemu onda dobar. Svi imaju neki komad zemlje. Na otoku morate biti i svoj meštar i svoj doktor. Stalno se nešto radi i snalazimo se. Zaposlenima je lakše.

Bilo bi dobro da se mladi imaju di nalaziti, nešto raditi skupa. Viđali bi se više.

Nemamo doktora, apoteka isto zatvorena. Za sve moramo na kopno.

Eto, ja sam krenuo nešto sam raditi. Da radim. Ne znam hoću li izdržati dogodine.

Ma tko bi planirao djecu kad nemaš posla!

Idealno je raditi u školi. Onda možeš raditi i preko sezone. Inače sam s plaćom na nuli. Nemam ništa. Toliko zaradim da mogu živjeti, ali nema planova, nema kredita, nema obitelji. Bez roditelja je teško živjeti, bez onoga šta oni imaju.

Lakše je bit siromašan na otoku. Imaš malo vrtla, susid ti da nešto i tako... u gradu si u četiri zida, ovdje je lakše.

Nema posla. Očajno je, teško. Da nema sezone... Ili sezona ili ništa. Ali barem preko sezone ima puno posla. A negdi na kopnu nema ni to. Ali i na otoku ima posla, ali za malo novaca. Nema posla za one s faksom. Ništa novoga se ne otvara, nema novih radnih mjesta.

Ljudi su nezainteresirani, ne žele učiti, ne žele se mijenjati. Ne dostaje znanja za projekte, za svašta. A i one koji žele radit, njih se stopira. Svi misle na osobni interes, a ne na opće dobro. A trebaju se svi aktivirat, svi na otoku. Treba animirat mlade.

Ma nemamo ništa. Nemamo čak ni Internet svugdi. Ima ga tamo di su turisti, gdje dolaze jahte.

Mladi su na ovom otoku nezadovoljni. Ne pruža im se nikakva prilika.

Riječima mladih sudionika fokusnih grupa razvidno je da je život na otoku slojevit. Premda vole otok i prepoznaju njegove potencijale, u političkoj, kulturnoj i ekonomskoj sferi vide previše prepreka za promjenu. Stabilno zaposlenje i dobra infrastruktura se pokazuje kao ključna za život i ostanak na otoku. Ponekad se od mladih mogu čuti tonovi rezignacije na sva četiri istraživana otoka. Stagnacija životnih prilika značajno narušava mogućnosti kvalitetnog i višegeneracijskog života na otocima. Sinergija mladih, udruga, upravne razine i ključnih aktera na otocima je presudna i neizostavno potrebna kako bi se društvena realnost otoka poboljšala i dalje razvijala.

Rezultati provedenog istraživanja mogu poslužiti kao temelj za široke zagovaračke pozicije i projektne aktivnosti civilnih udruga na otocima. Naime, nalazi istraživanja daju okvir za promišljanja djelovanja i pregovaranja sa svim dionicima društvene stvarnosti na otocima, preko mladih, do raznih ključnih dionika na otocima i na kopnu, te i samih civilnih udruga.

Sumarno, rezultati ovog dijela istraživanja su:

- Turizam je otocima donio i pozitivne i negativne elemente. Pozitivni su povećanje ekonomskog kapitala i međukulturna razmjena. S druge strane, zbog priliva relativno lakog novca, otočko stanovništvo, a poglavito mladi, ne odvažuju se za veće pothvate ili promjene, bilo u obrazovnom bilo u poduzetničkom smislu.
- Turizam prijeti da proguta sve ostale ekonomske aktivnosti na otocima, čineći ih gospodarskim monokulturama. Ovi procesi imaju značajne implikacije i na kulturni i na socijalni život otoka, a poglavito mladih, čiji se planovi, želje i očekivanja potpuno podvrgavaju životnim prilikama posredovanima prisutnošću turizma. Čini se da izvan turizma gotovo ništa drugo nije na otocima moguće.
- Kvaliteta ljudskog kapitala na otocima predstavlja izazov za sustavnije promjene. Sugovornici fokusnih grupa dijelom vide mlade kao podobrazovane i pasivne, dok mladi naglašavaju međugeneracijsko nerazumijevanje koje ih priječi u projektima i promjenama.
- Civilne udruge su od posebne važnosti na otocima, jer stvaraju i usložnjavaju socijalni kontekst u tim malim zajednicama. Njihova uloga je višestruka, od mogućnosti zapošljavanja lokalnih ljudi, do direktnih akcija i programa, do toga da, zbog uključenosti u izvanotočne tijekove i načine financiranja, donose nove standarde i načine djelovanja.

- Institucije do kraja ne prepoznaju svoju ulogu na otocima, odnosno nije im jasna mogućnost proaktivnog djelovanja. Međusektorska suradnja gotovo ne postoji, do te mjere da različite institucije opće ne vide mogućnost i potrebu za suradnjom. Institucije na kopnu traže veću proaktivnost otočkih zajednica u predlaganju projekata.
- Društveno aktivni dionici su često osobe koje su se doselile na otok, bilo iz ekonomskih ili obiteljskih razloga. Ova činjenica govori o važnosti broja i priliva stanovništva na otoke. Uz to upućuje i na to da su otoci čvrste i kulturno homogene zajednice, pa vanjske osobe moraju pronalaziti načine za uključivanje u nju.
- U slučaju gubitka zaposlenja, gotovo je nemoguće pronaći neki drugi posao na otoku, jer je tržište rada malo i nefleksibilno. Mladi su prisiljeni tražiti posao na kopnu, ako žele raditi cijele godine. Vrlo rasprostranjeni oblik zapošljavanja jest rad tijekom turističke sezone i obiteljski turizam za vrijeme ljeta, te sitna poljoprivreda i trošenje sredstava zarađenih preko ljeta tijekom zime.
- Mladi su identitetski povezani s otokom porijekla. Njihov temeljni poriv je ostanak na otoku, s kojega planiraju ili žele odlazak samo zbog ograničenih mogućnosti prvenstveno zapošljavanja. Kulturne potrebe nisu tako jaki faktor odvlačenja (tzv. *push* faktor), kao što su to ekonomske potrebe. Međutim, pokazuje se da je sinergija ekonomskih, kulturnih i šire društvenih uvjeta najsnažniji faktor privlačenja (tzv. *pull* faktor).
- Mladi sugeriraju da je međugeneracijska komunikacija na otocima otežana. Uobičajeni načini funkcioniranja svakodnevice (običajne norme), kao i imovinsko-pravni odnosi ne ostavljaju puno prostora za društvene inovacije i poduzetništvo. Zahtjevi za promjenom su značajni, ali platforma s koje bi se ona pokrenula, bilo na osobnoj, bilo na socijalnoj razini, dugoročno ne postoji. Jednostavnije rečeno, konformiranje na uobičajene okolnosti i odustajanje od zahtjeva je značajno prisutno. Na neki se način može tvrditi, da je jedna od odlika otočkog života kulturna rezistentnost na promjene.

Zaključak provedenih fokusnih grupa je razvidan iz prethodno iznesenog materijala i može se sumirati na sljedeći način: život na otocima je zahtjevan kako na institucionalnoj, tako i na osobnoj razini, što ima posljedice i na zapošljivost mladih. Njihove perspektive su krajnje kontingentne, jer se čini da je njihov ostanak ili odlazak s otoka, pronalaženje ili nepronalaženje posla rezultat slučajnosti ili ponekad inercije svakodnevice, a ne pak rezultat sustavne politike socijalnog, kulturnog i ekonomskog razvitka. Osobno zalaganje i poduzetništvo u tom smislu je krajnje neizvjesno.

6. Popis izvora i literature

Barada, V. (2014) „Strategije kvalitativnih istraživanja“. Kvalitativno terensko istraživanje. Sveučilište u Zadru. Odjel za sociologiju. Zadar. Ak. god. 2013/2014. [Nastavni materijal]

Bejaković, P. (2011) Projekt Partnerstvo za socijalnu uključenost Vodič za socijalnu uključenost, 2011.

Bogner, A.; Littig, B. i Menz,. (2009) „Introduction: Expert Interviews – An Introduction to a New Methodological Debate“, u Bogner, Alexander, Littig, Beate i Menz, Wolfgang (ur.) *Interviewing Experts*. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan. Str. 1-13.

CEDEFOP-European Centre for the Development of Vocational Training (2011): Lifelong guidance across Europe: reviewing policy progress and future prospects

Crnković-Pozaić, S, How to improve activation measures in IPA countries? Working Paper for ETF Community of Practice on Activation, European Training Foundation, 2011.

Denscombe, Martyn (2004) *The Good Research Guide for small-scale social resaerch projects. Second edition*. Maidenhead: Open University Press.

European Training Foundation, Review of Human Resource Development in Croatia, 2012.

ESPON (2011), The ESPON 2013 Programme, The Development of the Islands – European Islands and Cohesion Policy, EUROISLANDS, Targeted Analysis 2013, Final Report).

Froschauer, Ulrieke i Lueger, Manfred (2009) „Expert Interviews in Interpretive Organizational Research“, u Bogner, Alexander, Littig, Beate i Menz, Wolfgang (ur) *Interviewing Experts. Baginstoke, New York: Palgrave Macmillan*. Str. 217-234.

Graovac, V., Islands on the Verge of Extinction – The example of Zadar islands, Croatia, University of Zadar, 2006

Marcelić, Sven (2014) Radni materijal. Osobno.

Miles, Matthew B. i Huberman, A. Michael (1994) *Qualitative Data Analysis. An Expanded Sourcebook. 2nd Edition*. Thousand Oakes: Sage.

Ministarstvo rada i mirovinskoga sustava Republike Hrvatske, ESF Operativni program Učinkoviti ljudski potencijali 2014.-2020., 2014.

Ministarstvo rada i socijalne skrbi, Plan implementacije Garancije za mlade, Republika Hrvatska, 2014.

Ministarstvo rada i mirovinskoga sustava Republike Hrvatske, Operativni program Razvoj ljudskih potencijala, Europski socijalni fond 2007.-2013., 2013.

Ministarstvo regionalnoga razvoja i fondova EU, Operativni program Konkurentnost i kohezija 2014. – 2020., 2014.

Nacionalni program razvitka otoka (1997).

Perišić, A. (2014) „Multivarijatna klasifikacija jedinica lokalne i regionalne samouprave prema socioekonomskoj razvijenosti“, *Društvena istraživanja*, 23 (2): 211-231. DOI: 10.5559/di.23.2.01

Petrić, M. (2012a) „Analiza dokumenata“. Kvalitativne metode istraživanja. Sveučilište u Zadru. Odjel za sociologiju. Zadar. Ak. god. 2011/2012. [Nastavni materijal]

Petrić, M. (2012b) „Intervjui; fokusna grupa“. Kvalitativne metode istraživanja. Sveučilište u Zadru. Odjel za sociologiju. Zadar. Ak. god. 2011/2012. [Nastavni materijal]

Prema socijalnom ulaganju za rast i koheziju – uključujući i provedbu Europskog socijalnog fonda za razdoblje 2014. – 2020., Priopćenje Komisije Europskom parlamentu, Vijeću, Europskom gospodarskom i socijalnom odboru i Odboru regija

Stubbs, P. and Starc, N., "Islanders vs. the State? - Participation in island development programmes in Croatia", The Institute of Economics Zagreb

UNDP Hrvatska - Program ujedinjenih naroda za razvoj (2006). Neumreženi: Lica socijalne isključenosti u Hrvatskoj

Vlada Republike Hrvatske, Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije, Republika Hrvatska, 2013

Vlada Republike Hrvatske, Strategija borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti u Republici Hrvatskoj 2014. - 2020., 2014

World Bank, UNDP (2010), Croatia Social Impact of the Crisis and Building Resilience. The World Bank Group. Report No. 55111-HR.

World Bank (2006), Croatia: Living Standards Assessment Volume 1: Promoting Social Inclusion and Regional Equity. Report No. 37992. Document of the World Bank, 2006.

Zajednički memorandum o socijalnom uključivanju Republike Hrvatske

INTERNETSKI IZVORI

http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1999_04_34_706.html

http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2006_03_33_862.html

http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2002_03_32_698.html

http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2009_12_153_3746.html

<http://www.mrrfeu.hr/UserDocsImages/Regionalni%20razvoj/Vrijednosti%20indeksa%20razvijenosti%20i%20pokazatelja%20za%20izra%C4%8Dun%20indeksa%20razvijenosti%20na%20%C5%BEupanijskoj%20razini%202013..pdf>

<http://www.dzs.hr/>

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Unemployment_statistics

<http://www.banka.hr/?TabId=102&View=Details&ItemID=70289>

www.regionalna-konkurentnost.hr

www.mrrfeu.hr

www.mzos.hr

www.ljudskipotencijali.hr

<http://ec.europa.eu/social/home.jsp?langId=en>

http://ec.europa.eu/regional_policy/what/future/index_en.cfm

<http://www.espon.eu>

7. Prilozi

7.1. Protokol intervjua s dužnosnicima

TEMA	NAMJERA PITANJA
TEMA 1: ingerencije na otocima	
Opišite svoj djelokrug djelatnosti vezane za otoke.	Prepoznati elemente institucionalno djelovanja na otocima
Komentirajte otoke iz Vaše profesionalne pozicije. Kako vidite život na otoku?	
Kako vidite vašu ulogu? Koji je vaš doprinos?	
Što mislite da bi još trebali raditi iz te profesionalne pozicije? Što biste mogli, što biste željeli, a ne možete...	
Kako vi vidite poziciju i rad ostalih institucija zaduženih za otoke? Kako s njima surađujete? S kime surađujete? S kime mislite da bi trebali surađivati?	
TEMA 2: životne prilike (mladih) na otoku	
Kako biste opisali stanovništvo na otoku?	Utvrđiti kako eksperti vide zapošljivost i potrebe mladih
Kako biste opisali mlade na otoku? Kakvi su ti mladi? Što rade? Što trebaju? Što vidite kao pozitivno, a što kao negativno?	
Kako vidite rad svoje institucije kroz potrebe mladih?	
Koliko je Vaša institucija / pozicija značajna u kontekstu života cijelog stanovništva i posebice mladih na otoku?	
Surađujete li s drugim institucijama po pitanju mladih?	
Što biste mogli još raditi za mlade? Kako biste mogli poboljšati njihovu zapošljivost?	
TEMA 3: prijedlozi za rješavanje problema	
Kako poboljšati životne prilike na otocima? Kako zadržati mlade na otoku?	Utvrđiti mogućnosti za promjenu pozicije mladih s institucionalne razine
Da zamislimo idealno stanovništvo i idealan život na otoku, kakvo bi ono bilo i kakav bi taj život bio?	
ZAKLJUČNA RAZMATRANJA	

7.2. Protokol fokusnih grupa

7.2.1. Protokol za fokusne grupe s ključnim akterima na otocima

TEMA	NAMJERA PITANJA
TEMA 1: životne prilike na otoku Komentirajte život na otoku iz osobne pozicije. Opišite ga. Po Vama, kako stanovnici otoka vide i osjećaju život na otoku? A ostali? Npr. turisti... Komentirajte život na otoku iz Vaše profesionalne pozicije. Opišite taj život. Kako iz udruge ili uprave grada vidite život na otoku? Kako vidite vašu ulogu? Koji je vaš doprinos životu na otoku? Što mislite da bi još trebali raditi iz te profesionalne pozicije? Što biste mogli, što biste željeli, a ne možete... Što mislite kako mladi vide Vašu djelatnost? Komentirajte. Kako vi vidite poziciju i rad ostalih institucija na otoku? Kako s njima surađujete? S kime surađujete? S kime mislite da bi trebali surađivati?	Utvrđiti glavne prednosti i mane života na otoku; saznati elemente kvalitete života na otoku
TEMA 2: životne prilike mladih na otoku Kako biste opisali mlade na otoku? Je li Vaš otok <i>mlad</i> ili <i>star</i> otok, u smislu tko dolazi na Vaše aktivnosti, s kim surađujete, za koga radite? Kakvi su ti mladi? Što rade? Što trebaju? Što vidite kao pozitivno, a što kao negativno? Koji je Vaš doprinos životu mladih na otoku? Kako vidite rad svoje institucije kroz potrebe mladih? Jeste li usmjereni na njih / dajete li im nešto? Koliko je Vaša institucija / pozicija značajna u kontekstu života mladih na otoku? Da Vas nema ili da nema Vas na toj poziciji, što bi se dogodilo? Surađujete li s drugim institucijama po pitanju mladih? Što biste mogli još raditi za mlade? Kako biste mogli poboljšati njihovu zapošljivost?	Utvrđiti kako akteri vide zapošljivost i potrebe mladih
TEMA 3: prijedlozi za rješavanje problema Kako zadržati mlade na otoku? Treba li ih zadržati? Treba li ih vratiti? Kakve ljude treba ovaj otok? Kakve mlade treba? Npr. dovoljno je da su ljudi tu ili je bitno kakvi su – komentirajte tzv. ljudski kapital – npr. <i>obrazovani, poduzetni, govore jezike, imaju 3 djece...</i> Da zamislimo idealno stanovništvo i idealan život na otoku, kakvo bi ono bilo i kakav bi taj život bio?	Utvrđiti mogućnosti za promjenu pozicije mladih s institucionalne razine
ZAKLJUČNA RAZMATRANJA	

7.2.2. Protokol za fokusne grupe s mladima na otocima

TEMA	NAMJERA PITANJA
TEMA 1: životne prilike na otoku Kako je živjeti na Vašem otoku? Opišite svoj tipičan dan ljeti i zimi. Opišite idealne uvjete života na otoku. Što je glavni nedostatak života na otoku. S kim živite na otoku? Ovisite li ikako o roditeljima? Imate li dodatne prihode? Komentirajte. Kako definirate životnu situaciju mladih na otoku? S kime uglavnom provodite vrijeme? Kako ostali na otoku doživljavaju mlade? Što biste prvo najradije promijenili na otoku. DODATNO: Komentirajte obrazovne mogućnosti, javni prijevoz, povezanost s kopnom, infrastrukturu (posebice internetske veze), gradsku upravu.	Utvrđiti glavne prednosti i mane života na otoku; saznati elemente kvalitete života na otoku
TEMA 2: zapošljivost mladih na otoku Komentirajte mogućnost mijenjanja poslova na otoku? Koji su poslovi raspoloživi za mlade? Komentirajte mogućnost dodatnog školovanja. Tečajevi, škole, jezici? Opišite iskustvo traženja posla na otoku. Koliko se dugo traži? Koliko ste Vi tražili ili tražite? Koji su glavni razlozi zašto je tako? Prema Vašem mišljenju, kome je najlakše, a kome najteže pronaći posao na otoku? Koji su sve izvori prihoda na otoku za neku prosječnu obitelj? A za Vas? (turizam, poljoprivreda, ribarstvo) Jeste li time zadovoljni? Komentirajte. Koji bi bio idealan posao za Vas na otoku? Biste li se odselili s otoka? Radi zaposlenja? Komentirajte mogućnost redovnog putovanja s i na otok radi posla na kopno ili druge otoke. Što bi Vas zadržalo / što Vas zadržava na otoku? Komentirajte sljedeće gospodarske grane na otoku: turizam, poljoprivreda. Što biste još dodali? Što bi još trebalo za mlade na otoku? Što imate? Što vam je najvrjednije?	Utvrđiti koje su potrebe mladih
TEMA 3. Budućnost otoka Kako vidite budućnost otoka? Objasnite. Koja je to ključna stvar koju bi trebalo na otoku promijeniti? Pobojšati? Što nikako ne bi trebalo dirati? Ne mijenjati?	Saznati kako mladi vide razvoj otoka

TEMA 4: prijedlozi za rješavanje problema

Koga smatrate odgovornim za situaciju na otoku? Koga smatrate odgovornim za nezaposlenost?

Utvrđiti mogućnosti za promjenu pozicije mladih s institucionalne razine. Otkriti mogućnost djelovanja civilnih udruga.

Tko je najvažniji u rješavanju problema života na otoku: Vlada, ministarstvo, gradonačelnici, poslodavci, turisti, vi???

Koji su Vaši prijedlozi za promjenu? Bi li pomogli sastanci, neka savjetovanja, otvoreni razgovor, rad udruga?

Bi li približili otok kopnu?

Da sada imate priliku razgovarati s tim glavnima akterima, što biste im poručili?

Da imamo čarobni štapić, što biste napravili na otoku? A za sebe? Za mlade općenito? Komentirajte.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

7.2.3. Suglasnosti za sudjelovanje u istraživanju

Dobivena usmenim putem i zabilježena na zvučnom zapisu.

Pristajem sudjelovati u istraživanju. Obaviješten/a sam o pojedinostima istraživanja i o njima posjedujem odgovarajuće informacije.

Ovlašćujem istraživača/icu da koristi podatke dobivene putem fokusne grupe.

Potvrđujem da:

- Razumijem da je moje sudjelovanje dobrovoljno i da se mogu povući u bilo koje vrijeme bez navođenja razloga i bez ikakvih posljedica.
- Podaci fokusne grupe bit će korišteni isključivo u svrhu ovog projekta.
- Povjerljivost podataka zajamčena mi je prema etičkim pravilima znanstvenog rada.
- Obaviješten/a sam da će fokusna grupa biti snimana diktafonom i transkribirana.
- Razumijem da nijedan dio razgovora koji će biti korišten za publikacije neće sadržavati podatke koji bi mogli ukazivati na moj identitet, osim ako osobno ne odobrim na provedbi fokusne grupe.
- Razumijem da će podaci iz razgovora (transkripti i audio snimke) biti sigurno pohranjeni na primjeren način.
- Povjerljivim smatram sve podatke i mišljenja ostalih članova fokusne grupe, te se obvezujem na njihovu zaštitu i povjerljivost.